

Paweł Piotrowski

Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych należało do najbardziej rozbudowanych urzędów administracji państwowej w okresie PRL. Służba Bezpieczeństwa stanowiła jedną z części składowych MSW, niewątpliwie najważniejszą. Do jej zadań należało „zapobieganie wrogiej działalności, aktywne i systematyczne rozpoznawanie wrogo działających osób, grup i ośrodków oraz wykrywanie sprawców przestępstw antypaństwowych”. W przypadkach, kiedy przemawiały za tym szczególne względy polityczne lub operacyjne, SB mogła prowadzić sprawy dotyczące przestępstw kryminalnych i gospodarczych lub włączać się do spraw prowadzonych przez Milicję Obywatelską¹.

W kwestii składu organizacyjnego Służby Bezpieczeństwa zdania są podzielone. W opracowaniu Biura „C” MSW poświęconemu kadrom SB na szczeblu centrali przyjęto bardzo rozszerzającą definicję jednostek organizacyjnych wchodzących w skład tej służby. Opierając się na zarządzeniu nr 00238/56 ministra spraw wewnętrznych z 27 listopada 1956 r., określającym strukturę resortu, do SB zaliczono wszystkie jednostki organizacyjne pozostające poza pionami organizacyjnymi Milicji Obywatelskiej, Straży Pożarnych, Terenowej Obrony Przeciwlotniczej, Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii, Centralnego Zarządu Służby Zdrowia MSW czy Wojsk MSW (Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Wojska Ochrony Pogranicza, Wojskowa Służba Wewnętrzna, utworzone w połowie lat sześćdziesiątych Nadwiślańskie Jednostki Wojskowe MSW)². Jan Widacki natomiast uważa, że w skład „szeroko pojętej” SB wchodziły departamenty I–VI, Zarząd Polityczno-Wychowawczy, Biuro Śledcze, Departament Techniki, biura „A”, „B”, „C”, „W” oraz Biuro Ochrony Rządu. W związku z uchwaleniem ustawy

¹ „Biblia” Służby Bezpieczeństwa: Instrukcja 006/70, „Arcana” 2002, nr 46/47, s. 54. Autor wstępu do tego dokumentu Henryk Głębocki nieprecyzyjnie określił nazwę tego normatywu. Prawidłowo powinno być: Zarządzenie nr 006/70 ministra spraw wewnętrznych z dnia 1 lutego 1970 r. w sprawie pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych; wprowadzało ono Instrukcję o pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych.

² Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala, t. 1–2, s. 216–218, Warszawa 1978. Informator ten został wydany przez Mirosława Piotrowskiego pod tytułem *Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem*, Lublin 1999.

o urzędzie ministra spraw wewnętrznych Rada Ministrów uchwałą nr 144 z 21 października 1983 r. ustaliła statut ministerstwa. Określał on strukturę MSW i dzielił je na służby: Bezpieczeństwa, Wywiadu i Kontrwywiadu, Milicji Obywatelskiej, Wojsk MSW, Polityczno-Wychowawczą, Kadr i Doskonalenia Zawodowego, Zabezpieczenia Operacyjnego, Zabezpieczenia Materiałowego³. Służby te podlegały poszczególnym sekretarzom stanu MSW, natomiast minister kierował całokształtem działalności resortu i bezpośrednio nadzorował Gabinet Ministra, Główny Inspektorat MSW, Departament Finansów i Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy. Statut z 1983 r., który był prawnym usankcjonowaniem wprowadzonego przez ministra Czesława Kiszcza w końcu 1981 r. podziału MSW na piony, zawęził znacznie zakres organizacyjny Służby Bezpieczeństwa, pozostawiając poza nią Departament I oraz II – wchodzące w skład Służby Wywiadu i Kontrwywiadu – a także jednostki wchodzące w skład Służby Zabezpieczenia Operacyjnego (biura „A”, „B”, „C”, „W” oraz Departament Techniki).

W wyniku kwerendy źródłowej jako podstawę do analizy struktury SB potraktowano w niniejszym artykule siedemnaście komórek organizacyjnych MSW (spośród ponad czterdziestu funkcjonujących w omawianym okresie): departamenty I–VI, Biuro Śledcze, Departament Techniki, biura „A”, „B”, „C”, „W”, biura RKW (Radiokontrwywiadu), Paszportów oraz Studiów, Główny Inspektorat Ochrony Przemysłu oraz Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy.

Poza analizą pozostawiono pion milicyjny, w skład którego wchodziły biura: Operacyjne, Prewencji, Ruchu Drogowego, Kryminalne, Dochodzeniowo-Śledcze, do Walki z Przestępczością Gospodarczą, Kontroli i Analiz, Zakład Kryminalistyki (oraz odpowiadające im wydziały w komendach wojewódzkich MO). Nadzór nad działalnością tych jednostek sprawowała Komenda Główna MO, chociaż do 1983 r. zagadnienia te nie były uregulowane ustawowo.

Przenikanie się struktur oraz współpraca pomiędzy SB i MO wymaga również wyjaśnienia. Jednostki techniki operacyjnej SB („A”, „B”, „C”, „T”, „W”) realizowały także zadania na rzecz MO. Z drugiej strony niektóre wydziały MO współpracowały z SB, szczególnie w latach osiemdziesiątych, kiedy pion do walki z przestępstwami gospodarczymi MO był uwzględniany w planach SB zarówno przy realizacji zadań, jak i pod względem wykorzystania agentury.

Nie analizuję tu również jednostek pionu zabezpieczenia materiałowego (Zarząd Zaopatrzenia, Zarząd Łączności, Departament Gospodarki Materiałowej, Departament Zdrowia i Spraw Socjalnych, Departament Finansowy, Departament Inwestycji), kadr oraz szkolenia (Departament Kadr, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego), czy takich struktur jak Departament Społeczno-Administracyjny oraz Zarząd I MSW (odpowiadający za przygotowania mobilizacyjne resortu), ponieważ wykonywały one zadania na rzecz całego MSW.

Jednostkami centrali (departamentami, biurami) kierowali dyrektorzy mający w zależności od wielkości struktury od jednego do pięciu zastępców. W departamentach I i II były również niejawne etaty zastępców dyrektorów – z reguły do-

³ J. Widacki, *Czego nie powiedział generał Kiszcza*, Warszawa 1992, s. 14. Zakres działania członków kierownictwa MSW określało zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 051/85 z 18 VII 1985 r. oraz zmieniające je zarządzenie nr 041/89 z 11 V 1989 r.

tyczyło to kierowników szczególnie ważnych rezydentur (w Departamencie I MSW) oraz grup (w Departamencie II MSW).

Podstawową jednostką MSW na szczeblu wojewódzkim była komenda wojewódzka Milicji Obywatelskiej (w województwie stołecznym warszawskim była to Komenda MO Miasta Stołecznego Warszawy). Kierował nią komendant wojewódzki MO wraz z kilkoma zastępcami, z których dwóch najważniejszych odpowiadało za pionów SB (I zastępca komendanta wojewódzkiego ds. SB) oraz MO (I zastępca komendanta wojewódzkiego ds. MO). Nadzorowali oni działalność podległych pionów oraz otrzymywali wytyczne z centrali. W skład kierownictwa komendy wojewódzkiej MO wchodził ponadto: zastępca komendanta wojewódzkiego ds. administracyjno-gospodarczych oraz (od 1981 r.) zastępca komendanta wojewódzkiego ds. polityczno-wychowawczych. W końcu lat osiemdziesiątych w Gdańsku, Katowicach i Warszawie przewidziano trzy etaty zastępców ds. SB, natomiast w Bydgoszczy, Częstochowie, Krakowie, Legnicy, Łodzi, Olsztynie, Poznaniu, Szczecinie i Wrocławiu – dwa etaty; w pozostałych województwach znajdował się tylko jeden etat zastępcy ds. SB. W Komendzie MO Miasta Stołecznego Warszawy w latach osiemdziesiątych do kierownictwa należało dziewięć osób: komendant stołeczny, I zastępca ds. SB, I zastępca ds. MO, dwóch zastępców ds. SB, dwóch zastępców ds. MO, zastępca ds. polityczno-wychowawczych, zastępca ds. administracyjno-gospodarczych. W mniejszych województwach kadra kierownicza liczyła pięciu oficerów⁴. Większość spraw dotyczących funkcjonowania SB była załatwiana przez wiceministra odpowiedzialnego za SB i I zastępcę ds. SB lub przez departament MSW i wydział komendy wojewódzkiej MO realizujący zadania, za które odpowiadał ten departament. Komendant wojewódzki sprawował jedynie ogólny nadzór nad działalnością służb. Jego wpływ na funkcjonowanie SB na podległym mu terenie zależał również od tego, czy wywodził się on z MO, czy z SB.

Podstawową komórką organizacyjną w komendzie wojewódzkiej MO był wydział, liczący co najmniej dwunastu funkcjonariuszy i dzielący się na sekcje złożone z sześciu–jedenastu funkcjonariuszy. Istniały również sekcje samodzielne, liczące od dwunastu osób wwyż⁵. Wydziałem kierował naczelnik, miał jednego lub dwóch zastępców; sekcje były zarządzane przez kierowników.

Od 1 czerwca 1975 r. przy komendach wojewódzkich MO powstały wydziały inspekcji (liczące od pięciu do dwunastu etatów), które zastąpiły dotychczasowych inspektorów kierownictwa komend wojewódzkich MO. Wydziały te zajmowały się bieżącą kontrolą funkcjonowania struktur komendy, a za sprawy związane z działalnością SB odpowiadały istniejące w ramach tych wydziałów zespoły ds. SB (liczące jednego lub dwóch z reguły bardzo doświadczonych funkcjonariuszy)⁶. Praca wydziałów inspekcji była nadzorowana przez Główny Inspektorat MSW, który dokonywał kontroli i prowadził postępowania wyjaśniające w sprawach wewnątrzresortowych. Od 1982 r. przeprowadzał kompleksowe

⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej [dalej: AIPN], 01179/359, *Wykaz kadry kierowniczej WUSW (równorzędnych)*, grudzień 1987, k. 136.

⁵ *Ibidem*, 01096/6, *Zarządzenie nr 019/85 ministra spraw wewnętrznych z dnia 19 marca 1985 r. w sprawie zasad tworzenia komórek organizacyjnych i etatowych stanowisk kierowniczych w resorcie spraw wewnętrznych*, k. 158–165.

⁶ AIPN, MSW II, 107/640, *Wydział Inspekcji – stan etatowy 1975–1981*.

Tabela nr 1. Stan etatowy kierownictwa komend wojewódzkich MO (WUSW) w latach 1975–1987 (dane na 31 grudnia każdego roku), w nawiasie liczba zastępców komendanta wojewódzkiego MO (szefa WUSW) ds. SB

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1985	1987
Biała Podlaska	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Białystok	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Bielsko-Biała	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Bydgoszcz	4 (1)	4 (1)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	7 (2)	7 (2)	7 (2)
Chełm	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Ciechanów	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Częstochowa	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	6 (2)
Elbląg	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Gdańsk	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	7 (3)	8 (3)	8 (3)	8 (3)
Gorzów Wlkp.	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Jelenia Góra	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Kalisz	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Katowice	8 (3)	8 (3)	9 (4)	9 (4)	9 (4)	9 (4)	10 (4)	10 (4)	9 (3)
Kielce	4 (1)	5 (1)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	7 (2)	6 (2)	6 (1)
Konin	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Koszalin	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Kraków	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	7 (2)	7 (2)	7 (2)
Krosno	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Legnica	4 (1)	4 (1)	5 (2)	4 (1)	5 (2)	5 (2)	6 (2)	6 (2)	5 (1)
Leszno	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Lublin	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	6 (2)	5 (1)
Łomża	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Łódź	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	7 (2)	7 (2)	7 (2)
Nowy Sącz	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Olsztyn	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (2)	5 (2)	5 (1)	6 (2)	6 (2)
Opole	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (2)	5 (2)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Ostrołęka	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Piła	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Piotrków Tryb.	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Płock	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Poznań	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	7 (2)	7 (2)	7 (2)
Przemysł	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Radom	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Rzeszów	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Siedlce	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Sieradz	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	6 (2)	5 (1)	5 (1)
Skieniewice	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Słupsk	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Suwalki	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1985	1987
Szczecin	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	7 (2)	7 (2)	7 (2)
Tarnobrzeg	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Tarnów	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Toruń	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Wałbrzych	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Warszawa	8 (3)	8 (3)	8 (3)	8 (3)	8 (3)	9 (4)	9 (3)	9 (3)	9 (3)
Wrocław	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Wrocław	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	6 (2)	7 (2)	7 (2)	7 (2)
Zamość	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Zielona Góra	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	5 (1)	5 (1)	5 (1)
Razem	216 (59)	217 (59)	222 (63)	222 (64)	224 (65)	225 (66)	273 (65)	273 (66)	271 (63)

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, *Zastępcy kom[andanta] ds. SB – stan etatowy 1975–1981*; AIPN, 01179/365, cz. 1, *Wykaz komendantów i zastępców komendantów wojewódzkich MO w latach 1944–1975*; *ibidem*, 01179/364, cz. 2, *Wykaz kadry kierowniczej KW MO 1982*; *ibidem*, MSW II, 107/713, *Wykaz kadry kierowniczej WUSW (równorzędnych) 1985*; AIPN, 01179/359, *Wykaz kadry kierowniczej WUSW (równorzędnych)*, grudzień 1987.

kontrole wszystkich wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych⁷. Wydawał także wytyczne dla wydziałów inspekcji.

Funkcje organu pomocniczego kierownictwa spełniał również starszy inspektor przy zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB. Inspektor (jeden, dwóch lub trzech, w zależności od województwa) odpowiadał za szkolenie, opracowywał instrukcje oraz plany dotyczące bieżącej działalności służby.

Inspektorat Analityczno-Informacyjny przy zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB, składający się z jednego funkcjonariusza (z wyjątkiem Warszawy, gdzie było w różnych okresach od dwóch do ośmiu etatów), zajmował się natomiast opracowywaniem analiz, planów działań komend wojewódzkich MO oraz informacji dziennych i okresowych dla kierownictwa komendy oraz dla Gabinetu Ministra.

Na mocy ustawy sejmowej z 28 maja 1975 r. dokonano nowego podziału administracyjnego kraju. Utworzono wówczas 32 nowe komendy wojewódzkie MO, likwidując dotychczasowe komendy powiatowe wraz z funkcjonującymi przy nich referatami ds. SB. Całość spraw związanych z zadaniami SB skoncentrowano wówczas na szczeblu województw i ministerstwa. Tworzono wprawdzie doraźnie grupy operacyjne zajmujące się ochroną ważnych obiektów przemysłowych „po pionie III”, lecz podlegały one wydziałom III lub IIIA komend wojewódzkich MO⁸. W zależności od województwa różna była liczba jednostek organizacyjnych wchodzących w skład komendy. W zreorganizowanych komendach znajdowało się od 22 do 29 wydziałów. Ich liczba zależała od realizowanych

⁷ M. Grocki, *Konfidenci są wśród nas...*, Warszawa [b.d.w.], s. 14–15.

⁸ Takie grupy podlegające Wydziałowi III KW MO w Wałbrzychu utworzono w Dzierżoniowie i Świdnicy, natomiast grupa „terenowa” Wydziału IIIA KW MO we Wrocławiu powstała w Jelczu (przy Jelczańskich Zakładach Samochodowych).

zadań, stopnia zagrożenia przestępczością kryminalną i gospodarczą oraz od natężenia działalności opozycyjnej. W większości komend wojewódzkich funkcjonowały wydziały: ogólny, II–IV, dochodzeniowo-śledczy, śledczy, kryminalny, kryminalistyki, kadr, finansowy, „B”, „C”, „T”, „W”, paszportów, ruchu drogowego, łączności, do walki z przestępczością gospodarczą, inwestycji i remontów, szkolenia, prewencji, gospodarki materiałowo-technicznej, inspekcji, wojewódzkiego stanowiska kierowania, specjalny, transportu (dwa ostatnie tylko w siedemnastu „starych” województwach) oraz samodzielne sekcje „A”. W Komendzie MO Miasta Stołecznego Warszawy dochodziły jeszcze wydziały: III „A”, Zabezpieczenia oraz Poszukiwań, Informacji i Rozpoznania. W miarę rozwoju organizacyjnego MSW w komendach wojewódzkich MO (WUSW) tworzone nowe wydziały, przy czym niemal wyłącznie były to komórki SB (wyjątkiem było utworzenie w 1978 r. w komendzie stołecznej Wydziału do Walki z Przestępstwami Gospodarczymi w Transporcie oraz w 1981 r. wydziałów polityczno-wychowawczych).

W lipcu 1982 r. dotychczasowe wydziały „C”, „B”, „T” i „W” w 23 mniejszych komendach wojewódzkich (Biała Podlaska, Chełm, Ciechanów, Gorzów Wielkopolski, Jelenia Góra, Konin, Krosno, Leszno, Łomża, Nowy Sącz, Ostrołęka, Piła, Piotrków Trybunalski, Siedlce, Sieradz, Skierniewice, Słupsk, Suwałki, Tarnobrzeg, Tarnów, Wałbrzych, Włocławek, Zamość) przekształcono w sekcje „C”, „B”, „T” i „W”, które włączono do nowo utworzonych wydziałów zabezpieczenia operacyjnego.

Tabela nr 2. Stan etatowy SB w latach 1975–1990 (na 1 stycznia każdego roku)

Rok	Stan SB w centrali	Proc. ogółu SB	Stan SB w terenie	Proc. ogółu SB	Stan SB łącznie
1975	5118	32,70	10530	67,29	15648
1981	6092	30,32	13994	69,67	20086
1982	6311	26,69	17331	73,30	23642
1984	6323	25,49	18474	74,50	24797
1985	6686	26,08	18948	73,92	25634
1988	*	*	*	*	24308
1990**	658	8,41	7165	91,58	7823

* Brak danych.

** Dane za 1990 r. obejmują tylko pionry III–VI i Biuro Studiów SB.

Opracowanie własne autora.

Wycofanie SB z terenu spowodowało dużą lukę w jej systemie organizacyjno-operacyjnym. Uwidoczniło się to szczególnie w latach osiemdziesiątych, kiedy działalność opozycyjna nasilała się w całym kraju, a nie tylko w dużych ośrodkach miejskich. Powołany w lipcu 1982 r. zespół przy ministrze spraw wewnętrznych przygotował analizę organizacyjną i terenową przyszłych komend rejonowych MO. Na zasadzie eksperymentu w sierpniu 1982 r. utworzono komendy rejonowe MO i SB w województwie legnickim⁹. Następnie na podstawie zarzą-

⁹ AIPN, MSW II, 17/IX/231, t. 27, *Ocena stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego na terenie woj. legnickiego za okres od 1 do 31 lipca 1982 r.*, k. 390.

dzenia ministra spraw wewnętrznych nr 6/83 z 23 stycznia 1983 r. wprowadzono podział województw na rejony, w których powstały komendy rejonowe i dzielnicowe. Komórki SB w tych komendach powołano na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 012/83 z 13 marca 1983 r. Wprowadzono wówczas stanowiska zastępców komendantów ds. SB w komendach rejonowych, miejskich i dzielnicowych¹⁰. W komendach rejonowych istniały grupy (1–4 etatów), referaty (5–7 etatów), sekcje (8–15 etatów) oraz wydziały (powyżej 16 etatów) poszczególnych pionów SB¹¹. Przykładowo w województwie legnickim w Rejonowym Urzędzie Spraw Wewnętrznych w Lubinie funkcjonowały grupy III, IV i VI SB, Referat II SB oraz Sekcja V SB (razem 29 etatów), w RUSW w Głogowie natomiast grupy II–VI SB (19 etatów)¹². W rejonowych urzędach spraw wewnętrznych istniały również grupy paszportów.

Ustawa z 14 lipca 1983 r. o urzędzie ministra spraw wewnętrznych i zakresie działania podległych mu organów wprowadziła nowe nazewnictwo jednostek terenowych MSW. Dotychczasowe komendy wojewódzkie MO przemianowano na wojewódzkie urzędy spraw wewnętrznych, a komendy rejonowe i dzielnicowe MO na rejonowe i dzielnicowe urzędy spraw wewnętrznych¹³. Analogicznie zmieniono również tytułaturę kierownictwa – wprowadzono funkcje szefa i zastępców szefa WUSW (RUSW lub DUSW)¹⁴.

Pion I (wywiad)

Departament I MSW funkcjonował na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0045/70 z 1970 r. Określało ono, że Departament I jest jedną jednostką w resorcie upoważnioną do organizowania wywiadu za granicą. Departament nadzorował i koordynował działalność wywiadowczą innych jednostek MSW, przygotowywał dla kierownictwa wywiadowcze informacje polityczne i ekonomiczne z materiałów uzyskanych przez resort oraz opracowywał informacje prognostyczne w tym zakresie.

Działalność Departamentu I skupiała się wokół czterech głównych zagadnień. Do zadań wywiadu politycznego należało zbieranie danych o osobach zatrudnionych lub mających dostęp do rządów państw NATO (USA, RFN, Wielka Brytania, Francja, Włochy, Benelux, Turcja, Grecja, Kanada, Dania, Norwegia), kancelarii prezydentów i premierów, ministerstw spraw zagranicznych, Amerykańskiej Agencji Informacyjnej, komórek współpracy gospodarczej z Polską

¹⁰ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997, s. 254.

¹¹ AIPN, 01096/6, *Zarządzenie nr 019/85 ministra spraw wewnętrznych z dnia 19 marca 1985 r. w sprawie zasad tworzenia komórek organizacyjnych i etatowych stanowisk kierowniczych w resorcie spraw wewnętrznych*, k. 158–165.

¹² Wykaz funkcjonariuszy WUSW w Legnicy podlegających weryfikacji zgodnie z instrukcją przewodniczącego Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej z dnia 25 VI 1990 r., dokument ze zbiorów prywatnych; AIPN, 0752/2, *Szyfrogram z[astęp]cy szefa WUSW w Legnicy do kierownika Grupy Operacyjno-Sztabowej szefa SB MSW*, 16 I 1990, k. 98.

¹³ Zasady działania szefa WUSW określało zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 03/84, a szefa RUSW (równorzędnego) zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 04/84, oba z 20 stycznia 1984 r.

¹⁴ Dziennik Ustaw 1983, nr 38, poz. 172, art. 5.

i krajami socjalistycznymi w ministerstwach gospodarki i finansów. W kręgu zainteresowania tego wywiadu znajdowały się również parlamenty, organy polityczne Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i NATO, przedstawicielstwa RFN w państwach NATO, przedstawicielstwa dyplomatyczne państw NATO, instytucje polityki zagranicznej, dziennikarze i publicyści wyspecjalizowani w polityce międzynarodowej i zagranicznej, organizacje rewizjonistyczne i ziomkostwa w RFN, absolwenci i studenci uczelni kształcących kadry dla instytucji politycznych. W Polsce natomiast – osoby mające dostęp do wymienionych tu instytucji, personel placówek dyplomatycznych krajów kapitalistycznych, stypendyści i naukowcy z tych krajów, akredytowani dziennikarze. Duże znaczenie przywiązywano do działań operacyjnych przeciwko Watykanowi – było to poniekąd polską specjalnością wśród wywiadów państw socjalistycznych. Rozpracowywano ośrodki watykańskie – Sekretariat Stanu, Kongregację ds. Biskupów, Sekretariat ds. Niewierzących, Sekretariat Synodu Biskupów, Papieską Akademię Dyplomatyczną, kurie generalne jezuitów, dominikanów, franciszkanów, salezjanów. W ramach działań przeciwko Kościołowi interesowano się również kościelnymi ośrodkami polonijnymi, episkopatami RFN, USA, Francji i krajów Beneluxu oraz centralami organizacji katolickich i ewangelickich w RFN¹⁵.

Wywiad ekonomiczny i naukowo-techniczny interesował się osobami zatrudnionymi w ośrodkach naukowo-badawczych USA, RFN, Japonii, Francji, Włoch, Wielkiej Brytanii, Kanady i Szwecji, komórkami tych rządów działającymi w sferze gospodarki i nauki, głównymi instytutami naukowo-badawczymi (między innymi Hudson Institute, Massachusetts Institute of Technology, Deutsches Industrieinstitut) oraz instytutami typu doradczego, głównymi bankami świata kapitalistycznego, międzynarodowymi organizacjami afiliowanymi przy ONZ, komisjami i dyrekcjami generalnymi Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej oraz sekretariatem Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD).

Rozpracowywano ośrodki „dywersji ideologicznej i politycznej” specjalizujące się w akcjach przeciwko PRL i innym krajom socjalistycznym, instytuty naukowe w Izraelu, RFN, Wielkiej Brytanii, Francji, instytuty sowietologiczne, centra zajmujące się zagadnieniami religii i komunizmu, organizacje i instytuty naukowe w USA (jak RAND Corporation, Instytut Hoovera). Prowadzono również działania przeciwko „tradycyjnym obiektom dywersji ideologicznej” – Komitetowi Wolnej Europy w Nowym Jorku, Radiu Wolna Europa oraz Instytutowi Literackiemu. W 1980 r. do zainteresowań wywiadu włączono kontakty NSZZ „Solidarność” z organizacjami i związkami w krajach kapitalistycznych. Po wprowadzeniu stanu wojennego dużą część wysiłku wywiadu skierowano na rozpracowywanie ośrodków wspomagających działający w podziemiu Związek oraz jego przedstawicielstwa na Zachodzie, głównie Biuro Brukselskie „Solidarności”.

Wywiad interesował się również działalnością instytucji rządowych i państwowych oraz centrów naukowo-badawczych i politycznych Izraela, Światową Organizacją Syjonistyczną, ugrupowaniami uprawiającymi „dywersję ideologicz-

¹⁵ AIPN, 01096/2, Zarządzenie nr 0061/73 ministra spraw wewnętrznych z dnia 1 czerwca 1973 r. w sprawie pracy na rzecz wywiadu, k. 47–59.

na” przeciwko Polsce na bazie rewizjonistyczno-dogmatycznej i trockistowskiej w Albanii, Austrii, Belgii, Włoszech, Francji i Wielkiej Brytanii.

Pion I rozpracowywał też obce służby specjalne. W krajach głównego zainteresowania, czyli RFN, USA, Wielkiej Brytanii i Francji prowadzono działania przeciwko całości służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych, a w Belgii, Holandii, Włoszech, Danii, Kanadzie, Szwecji, Szwajcarii i Austrii przeciwko zespołom prowadzącym działalność wywiadowczą przeciw Polsce i zwalczającym „nasze poczynania wywiadowcze prowadzone z pozycji nielegalnych i legalnych”¹⁶. W pozostałych krajach ochraniano polskie placówki dyplomatyczne i handlowe, a także polską kadre naukową i techniczną przed próbami werbunku ze strony obcych organizacji wywiadowczych, zdobywano także informacje i docierano do kadrowych pracowników CIA i Federalnej Służby Informacyjnej (BND).

Z uwagi na specyfikę działalności Departament I MSW miał bardzo rozbudowaną strukturę, w dużej mierze niezależniącą go od pionów pomocniczych MSW. O wewnętrznej strukturze Departamentu I MSW nadal niewiele wiadomo, ponadto 1 stycznia 1978 r. zmieniono numerację wszystkich jego wydziałów. Po tej zmianie w Departamencie znajdowało się szesnaście wydziałów¹⁷. Wydział I (przed reorganizacją Wydział V) prowadził działania wywiadowcze przeciwko RFN; Wydział II (dotychczasowy IV) działał przeciwko USA; Wydział III (poprzednio VI) koncentrował się na rozpracowaniu struktur NATO oraz instytucji rządowych Francji, Wielkiej Brytanii, Włoch, Belgii i Watykanu. W pionie wywiadu naukowo-technicznego funkcjonowały cztery wydziały: V zajmował się zagadnieniami przemysłu ciężkiego; VI pracował na rzecz przemysłu elektronicznego; VII zdobywał informacje z dziedziny przemysłu chemicznego i farmaceutycznego; Wydział VIII (poprzednio VII), tak zwany ekonomiczny, rozpracowywał zachodnie organizacje finansowe i gospodarcze. Pion kontrwywiadowczy tworzyły trzy wydziały. Wydział X (dotychczasowy III) zajmował się kontrwywiadem zagranicznym, w tym przenikaniem do zachodnich służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych, prowadził również działania operacyjne w obozach dla uchodźców w RFN i Austrii. Wydział XI (poprzednio VIII) przeznaczony był do walki z dywersją ideologiczną oraz rozpracowywał środowiska emigracyjne; w połowie lat siedemdziesiątych działania prowadzone przez ten wydział w środowiskach emigracyjnych zostały zmarginalizowane, w latach osiemdziesiątych zaś w związku z pojawieniem się emigracji „solidarnościowej” ponownie nabrały znaczenia. Do zadań tego wydziału należało między innymi rozpoznawanie kontaktów przedstawicieli opozycji z obywatelami krajów kapitalistycznych, kontrola szlaków przetrzymania pieniędzy oraz sprzętu poligraficznego i komputerowego z Zachodu dla „Solidarności”, a także działania przeciwko podziemnej „Solidarności” w Warszawie, Gdańsku, Wrocławiu, Szczecinie i Poznaniu. Wydział XII (dotychczasowa Samodzielna Sekcja „I”), tak zwany wydział inspiracji, opracowywał i realizował przedsięwzięcia mające antagonizować lub kompromitować zachodnie elity rządzące oraz służby specjalne, a także inspirował

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Organizację Departamentu I podano na podstawie paradokumentalnej książki Henryka Bosaka *Wnuk generała*, Warszawa 2000, s. 52–53.

działania pozytywnie przedstawiające Polskę w zachodnich mediach i kręgach opiniotwórczych (wykorzystywano między innymi zachodnią prasę, której poprzez zaufanych dziennikarzy przekazywano prawdziwe i fałszywe dokumenty). Do zadań Wydziału XIV (dotychczasowego II) należało prowadzenie tak zwanego wywiadu nielegalnego, czyli niezależnego od oficjalnej rezydentury w przedstawicielstwach dyplomatycznych. Wydział ten był szczególnie utajniony, mieścił się gdzie indziej niż reszta Departamentu I MSW, posiadał własną łączność. Wydział XV (poprzednio IX) zajmował się techniką operacyjną, Wydział XVI (poprzednio I) pełnił funkcje organizacyjno-sztabowe, nadzorował również pracę komórek wywiadu w terenie (inspektoratów I oraz starszych inspektorów kierownictwa SB przy komendach wojewódzkich MO). Wydział XVII (dotychczasowy X) zajmował się analizą i opracowywaniem informacji dla kierownictwa Departamentu, resortu, PZPR i państwa, Wydział XVIII zajmował się sprawami ogólnoadministracyjnymi. Ośrodek Kształcenia Kadr Wywiadu w Starych Kiejkutach występował jako Wydział XIX¹⁸. Do Departamentu I należało również archiwum, w którym przechowywano akta spraw operacyjnych, oraz Samodzielna Sekcja Ewidencji gromadząca dane o współpracownikach wywiadu. Naborem kandydatów do pracy w wywiadzie i prowadzeniem spraw kadrowych pracowników Departamentu I MSW zajmowała się Samodzielna Sekcja Kadr. W połowie lat siedemdziesiątych Departament I MSW liczył około siedmuset funkcjonariuszy.

Za granicą działalność wywiadu opierała się na sieci rezydentur w polskich przedstawicielstwach dyplomatycznych w większości europejskich państw NATO oraz neutralnych (w tym w Jugosławii), w przedstawicielstwach przy ONZ w Nowym Jorku i Genewie, w USA i Kanadzie, a także w krajach pozaeuropejskich, w których Polska miała ważne interesy handlowe oraz gdzie polskie przedsiębiorstwa prowadziły inwestycje (między innymi w Chinach, Indiach, Iraku, Syrii, Libanie, Egipcie, Algierii, Maroku, Japonii, Meksyku). Szczególne znaczenie dla wywiadu miały Niemcy, funkcjonowały tam trzy rezydentury (przy ambasadach PRL w Berlinie Wschodnim i Kolonii oraz przy Polskiej Misji Wojskowej w Berlinie Zachodnim). Podobnie w Stanach Zjednoczonych – rezydentury działały przy ambasadzie PRL w Waszyngtonie, przedstawicielstwie przy ONZ w Nowym Jorku i w konsulacie PRL w Chicago. Rezydenturami kierowali oficerowie wywiadu, oficjalnie zatrudnieni na etatach dyplomatycznych (sekretarzy ambasad, radców czy attaché). W krajach sojuszniczych funkcjonowali natomiast łącznicy pomiędzy Departamentem I MSW a miejscowym wywiadem, również zatrudnieni w ambasadach jako dyplomaci.

W większości województw zadania dotyczące wywiadu realizował starszy inspektor kierownictwa SB komendy wojewódzkiej MO ds. Departamentu I¹⁹, natomiast w kilku większych województwach ekspozyturami Departamentu I były inspektoraty I. Komórki te należały do najbardziej utajnionych w strukturach komend wojewódzkich MO. Istniały tylko w kilku województwach, między innymi w Krakowie, Katowicach i Wrocławiu, i liczyły od trzech do sześciu funkcjo-

¹⁸ Na zewnątrz Ośrodek Kształcenia Kadr Wywiadu występował jako Jednostka Wojskowa 2669 w Szczytnie.

¹⁹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu [dalej: AIPN Wrocław], KW MO Wałbrzych, 052/10, *Kierunki pracy SB KW MO w Wałbrzychu na rok 1977*, k. 83.

nariuszy. Celem działań operacyjno-informacyjnych inspektoratów I SB było „zdobywanie i dostarczanie Departamentowi I danych, dokumentów i informacji z zakresu wywiadu politycznego, naukowo-technicznego i ekonomicznego, działalności obcych służb specjalnych oraz ośrodków dywersji ideologiczno-politycznej”²⁰. Rozpoznawano i prowadzono stałą analizę aktualnych i perspektywicznych możliwości operacyjnych województwa, które miały na celu gromadzenie informacji bądź rozpracowanie osób, środowisk, obiektów będących w zainteresowaniu Departamentu I. Realizowano także zadania operacyjne i operacyjno-techniczne zlecone przez Departament. Inspektorat I koordynował działania wszystkich komórek organizacyjnych komend wojewódzkich MO w zakresie wywiadu, weryfikował i przekazywał do Departamentu I tak zwane osobowe źródła informacji (OZI), wszelkie dokumenty, materiały i informacje przydatne w pracy wywiadu, w tym przejęte z poszczególnych komórek operacyjnych komend wojewódzkich²¹, organizował zabezpieczenie operacyjne i operacyjno-techniczne osób rozpracowywanych przez Departament I przebywających w danym województwie. W zakresie własnej pracy operacyjnej typował i pozyskiwał do współpracy obywateli państw obcych, bezpieczeństwa lub w określonych przypadkach obywateli polskich. Umożliwiała to w latach osiemdziesiątych, przy wykorzystaniu kombinacji operacyjnych, kontrolę wielu kanałów przerzutu środków dla środowisk opozycyjnych (głównie urzędzeń poligraficznych), a także lokowanie agentury w tych środowiskach i za granicą²².

Pion II (kontrwywiadowczy)

Pion ten należał do najważniejszych w SB. Zajmował się przeciwdziałaniem pracy wywiadowczej prowadzonej przez przedstawicieli placówek dyplomatycznych z krajów kapitalistycznych, jak również przez zagraniczne ośrodki wywiadowcze. Nie mniejszą wagę przykładano do zwalczania „dywersji ideologicznej” w kraju i za granicą. W ramach tak zwanego kontrwywiadu ofensywnego blisko współpracowano z Departamentem I MSW, często działania obu tych pionów się uzupełniały, na przykład w przedsięwzięciach operacyjnych i kombinacjach podejmowanych przeciwko Radiu Wolna Europa czy mających na celu wprowadzenie agentury do przedstawicielstw państw obcych i centralich ośrodków wywiadowczych. Do zadań pionu II należała również analiza zainteresowań, metod i form działania oraz struktur organizacyjnych obcych służb specjalnych.

W centrali działania kontrwywiadowcze były koordynowane i realizowane przez Departament II MSW. Funkcjonował on na podstawie regulaminu organizacyjnego wprowadzonego zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych

²⁰ AIPN, 01096/5, Zarządzenie nr 0093/82 ministra spraw wewnętrznych z dnia 15 grudnia 1982 r. w sprawie działania Inspektoratu I SB przy kierownictwie KW MO oraz starszego inspektora przy zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB, k. 29–33.

²¹ Wszystkie wydziały operacyjne komend wojewódzkich MO miały obowiązek przekazywać do pionu I tajnych współpracowników wyjeżdżających z kraju na okres powyżej sześciu miesięcy bądź na stałe.

²² AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 053/2153, Ocena sytuacji społeczno-politycznej w woj. wrocławskim, styczeń 1984, k. 33.

nr 048/76 z 16 czerwca 1976 r. Regulamin ten dzielił Departament II MSW na dziesięć wydziałów operacyjnych prowadzących działalność według kryterium geograficznego i przedmiotowego²³. Były to: Wydział I (USA), II (Wielka Brytania, Kanada i Australia), III (RFN), IV (Francja, Włochy, Dania, Belgia, Norwegia, Holandia, Grecja, Turcja, Portugalia, Luksemburg, Izrael). Wydział V prowadził zadania operacyjne przeciwko pracownikom placówek europejskich państw neutralnych oraz państw Afryki, Azji, Ameryki Południowej i Środkowej, akredytowanym w Polsce. Rozpracowywane były ambasady Szwecji, Szwajcarii, Finlandii, Hiszpanii, Austrii, Japonii, Indii, Iranu, Egiptu, Indonezji i Brazylii, natomiast placówki pozostałych państw były kontrolowane operacyjnie. W celu przeciwdziałania „destrukcyjno-ideologicznej” działalności placówek dyplomatycznych Chin oraz Albanii również wobec nich stosowano kontrolę operacyjną. Wydział V ponadto zajmował się kontrwywiadowczym zabezpieczeniem placówek dyplomatyczno-konsularnych krajów socjalistycznych w Polsce²⁴. Wydział VI prowadził ochronę kontrwywiadowczą transportu międzynarodowego (morskiego, żeglugi śródlądowej, lądowego, powietrznego), inwigilację środowisk krótkofalowców, a także ochronę obiektów strategiczno-obronnych Wojska Polskiego (uznanych za szczególnie ważne przez Sztab Generalny WP), Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej, stanowisk kierowania na czas wojny i innych obiektów ważnych dla bezpieczeństwa państwa. W zakresie działania Wydziału VI znajdowali się również Polacy pracujący w agendach organizacji międzynarodowych krajów socjalistycznych (między innymi Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej) oraz Główny Urząd Geodezji i Kartografii z podlegającymi mu jednostkami. Wydział VII zajmował się korespondentami prasowymi z krajów kapitalistycznych oraz przedstawicielami handlowymi tych krajów, uciekinierami z kraju, obozami dla uchodźców oraz przypadkami odmowy powrotu do Polski. Do zadań tego wydziału należało również neutralizowanie „wrogiej działalności w międzynarodowym ruchu osobowym”²⁵. Wydział VIII prowadził prace analityczne dotyczące obcych służb specjalnych, opracowywał materiały szkoleniowe, analizował zdobytą dokumentację wywiadowczą oraz sporządzał informacje dla kierownictwa. Wydział IX, utworzony w grudniu 1977 r. (funkcjonował także w latach 1956–1972), odpowiadał za zabezpieczenie techniczno-operacyjne działań podejmowanych przez inne wydziały Departamentu II – stosował podsłuch pomieszczeń (PP), podsłuch telefoniczny (PT), podgląd i tajne dokumentowanie (PTD), podsłuch telegrafu lub dalekopisu (PTG), radiową kontrolę pomieszczeń (RKP). W Departamencie II funkcjonował również Wydział Ogólny, w czerwcu 1977 r. jego rolę przejął nowo utworzony Wydział X. Prowadził on sprawy kadrowe, ewidencję korespondencji, fundusz operacyjny oraz odpowiadał za współpracę ze znajdującymi się w Warszawie rezydenturami kontrwywiadowczymi Czechosłowacji, ZSRR, Bułgarii i Węgier (od 1980 r. również NRD, tak zwana Grupa Operacyjna „Warszawa”).

²³ AIPN, 0731/140, *Zarządzenie nr 01/78 dyrektora Departamentu II MSW z dnia 16 I 1978 r. w sprawie zakresów działania komórek organizacyjnych Departamentu II MSW*, k. 1–2.

²⁴ *Ibidem*, *Zakres działania i struktura organizacyjna Wydziału V Departamentu II MSW*, 16 I 1978, k. 63–64.

²⁵ AIPN Wrocław, KW MO Wałbrzych, 052/55, *Sprawy operacyjne pionu II*, 1980, k. 5.

Departament II MSW prowadził także sześć grup operacyjnych w krajach socjalistycznych: Grupa nr 2 w Moskwie (występująca także pod kryptonimem Grupa Operacyjna „Wisła”), Grupa nr 3 w Leningradzie (przy konsulacie PRL), Grupa nr 5 w Pradze oraz grupy nr 1, 4 i 6 (prawdopodobnie na Węgrzech, w Rumunii i Bułgarii)²⁶. W Berlinie pracowała podgrupa Departamentu II MSW (o kryptonimie „Karpaty”) w ramach grupy podlegającej Departamentowi I MSW. Komórki te kontrolowały środowiska polskie (pracowników organizacji międzynarodowych, placówek dyplomatycznych i handlowych, dziennikarzy, naukowców), a wraz z miejscowymi służbami kontrwywiadowczymi prowadziły operacje przeciwko placówkom dyplomatycznym i handlowym krajów kapitalistycznych.

Po dokonanej w lutym 1981 r. reorganizacji centralnych struktur MSW w Departamencie II powstało kolejnych pięć wydziałów. Zostały utworzone na bazie dotychczasowych sekcji wydziałów Departamentu II, przejęły również zadania realizowane dotychczas przez departamenty III i IIIA MSW²⁷. Były to: Wydział XI (transport, w tym zagrożenie wywiadowcze i inna wroga działalność), XII (łączność), XIII (ośrodki polskiego radia i telewizji), XIV (agencje prasowe, czasopisma, dzienniki i inne środki przekazu), XV (prasa zagraniczna, Agencja Interpress) oraz Wydział XVI (poligrafia). Część z tych wydziałów powstała w wyniku wydzielenia sekcji już istniejących, na przykład Wydział XV powstał po wydzieleniu z Wydziału VII sekcji zajmującej się zabezpieczeniem operacyjnym dziennikarzy z krajów kapitalistycznych. Z kolei Wydział XI przejął zadania realizowane dotychczas przez sekcję Wydziału VI, która kontrolowała transport międzynarodowy, oraz część zadań dotychczasowego Wydziału VII Departamentu IIIA. Resztę zadań Wydziału VII Departamentu IIIA MSW przejął Wydział XII. Wydziały XV i XVI powstały na bazie Wydziału III Departamentu III MSW.

Reorganizacja z 1981 r. nałożyła na pion II także zadania wynikające ze stanu wojennego i walki z opozycją w ochranianych sektorach gospodarki (łączność i ośrodki radia i telewizji, prasa, poligrafia, transport). Wzmocniono kontrolę placówek i dyplomatów z krajów kapitalistycznych oraz przebywających w Polsce obywateli tych państw. Pion II, we współdziałaniu z Biurem Radiokontrwywiadu, miał też wykrywać nadajniki Radia „Solidarność” oraz Radia „Solidarność Walcząca”.

W latach osiemdziesiątych pion II przechodził kilka reorganizacji dostosowujących jego strukturę do bieżących zadań. Na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 021/83 z 4 listopada 1983 r. do pionu III powróciła ochrona operacyjna środowisk dziennikarskich oraz środków masowego przekazu (z wyjątkiem Agencji Interpress), natomiast do pionu V przekazano sprawę transportu i łączności. Kolejną reorganizację przeprowadzono na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 068/Org z 17 marca 1988 r. Funkcjonowało

²⁶ Grupy te funkcjonowały w oparciu o etat niejawni nr 060/52 Departamentu II MSW, zostały wyłączone z tego etatu zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych nr 0278/Org z 29 III 1990 r. i tym samym rozwiązane.

²⁷ AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 053/2126, *Uzupełnienie charakterystyki kontrwywiadowczej województwa wrocławskiego za okres od 15 II – 15 III 1981 roku*, 19 III 1981, k. 71.

wówczas trzynaście wydziałów (I–XIII), a etat Departamentu II wynosił 332 stanowiska²⁸. Natomiast już w 1989 r. zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych nr 0115/Org z 30 maja 1989 r. utworzono trzy nowe wydziały (XIV–XVI), powstałe na bazie rozwiązane go wówczas Biura „W”, co zwiększyło stan etatowy Departamentu do 530 stanowisk²⁹.

Wydziały II w komendach wojewódzkich MO (WUSW) zajmowały się głównie ochroną obiektów o znaczeniu strategicznym w województwach oraz kontrolą „przyjazdów w celach penetracyjno-wywiadowczych” dyplomatów z krajów kapitalistycznych. Specyfika tych zadań zależała od województwa. Na Dolnym Śląsku podstawowe znaczenie miała ochrona kontrwywiadowcza jednostek Armii Radzieckiej (województwo jeleniogórskie, legnickie) oraz zabezpieczenie linii kolejowych o znaczeniu strategicznym. W województwie szczecińskim dużą wagę przywiązywano do inwigilacji obcokrajowców ze Skandynawii, a w opolskim kontrolowano środowiska mniejszości niemieckiej. Kontrwywiad w województwach południowo-wschodnich (przemyskie, rzeszowskie, tarnobrzesckie) zajmował się ochroną obiektów przemysłu zbrojeniowego i tranzytowych linii komunikacyjnych. Struktura organizacyjna wydziałów II komend MO nie stanowiła prostego powielenia struktury Departamentu II MSW, lecz wynikała ze specyfiki województwa, przykładowo w 1985 r. wydział II WUSW we Wrocławiu składał się z dziewięciu sekcji³⁰.

Tabela nr 3. Stan etatowy wydziałów II komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Białą Podlaska	15	15	15	15	15	15	15
Białystok	28	28	28	30	30	30	30
Bielsko-Biała	26	26	26	26	26	26	26
Bydgoszcz	40	41	41	41	41	41	46
Chełm	15	15	15	15	15	15	15
Ciechanów	15	15	15	15	15	15	15
Częstochowa	26	29	29	29	29	29	30
Elbląg	25	26	26	28	28	28	32
Gdańsk	105	105	105	105	105	105	116
Gorzów Wlkp.	28	30	30	30	30	30	30
Jelenia Góra	32	32	32	32	32	32	34
Kalisz	20	20	20	20	20	20	21
Katowice	109	109	109	112	112	112	124
Kielce	35	37	37	37	37	37	41
Konin	20	20	20	20	20	20	21

²⁸ AIPN, MSW II, 0658/25, *Zarządzenie organizacyjne ministra spraw wewnętrznych nr 068/Org z 17 VI 1988 r.*, k. 5.

²⁹ *Ibidem*, *Zarządzenie organizacyjne ministra spraw wewnętrznych nr 0115/Org z 30 V 1989 r.*, k. 19.

³⁰ AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 053/2158, *Stan etatowy i ewidencyjny WUSW we Wrocławiu*, 26 IX 1985, k. 216–221.

Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Koszalin	45	45	45	48	48	48	51
Kraków	50	50	50	50	50	50	60
Krosno	15	16	16	16	16	16	18
Legnica	37	36	36	36	36	36	38
Leszno	15	15	15	15	15	15	15
Lublin	30	30	30	30	30	30	35
Łomża	15	15	15	15	15	15	15
Łódź	48	48	48	50	50	50	55
Nowy Sącz	22	22	22	24	24	24	25
Olsztyn	40	40	40	40	40	40	43
Opole	51	56	56	57	57	57	63
Ostrołęka	15	15	15	15	15	15	15
Piła	31	31	31	31	31	31	33
Piotrków Tryb.	19	19	19	19	19	19	20
Płock	19	19	19	19	19	19	20
Poznań	55	55	55	59	59	59	69
Przemysł	19	19	19	19	19	19	21
Radom	22	22	22	22	22	22	24
Rzeszów	27	27	27	27	27	27	33
Siedlce	17	17	17	17	17	17	17
Sieradz	15	15	15	15	15	15	15
Skierniewice	15	15	15	15	15	15	15
Słupsk	25	26	26	26	26	26	28
Suwałki	27	27	27	27	27	27	27
Szczecin	95	95	95	95	95	95	104
Tarnobrzeg	15	15	15	17	17	17	17
Tarnów	17	17	17	17	17	17	17
Toruń	36	36	36	36	36	36	40
Wałbrzych	29	29	29	29	29	29	31
Warszawa	102	102	102	102	102	102	122
Włocławek	19	19	19	21	21	21	22
Wrocław	63	63	63	65	65	65	75
Zamość	15	15	15	15	15	15	15
Zielona Góra	39	39	39	41	41	41	42
Razem	1643	1658	1658	1685	1685	1685	1836

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, Wydział II – stan etatowy 1975–1981.

Piony III i V

Do 1979 r. wszystkie sprawy związane z ochroną gospodarki oraz przeciwdziałaniem się działalności opozycyjnej spoczywały na Departamencie III MSW. Jego organizację określało zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 060/74 z 31 lipca 1974 r. W 1975 r. Departament dzielił się na dziewięć wydziałów.

Wydział I opracowywał instrukcje i analizy polityczno-operacyjne, Wydział II kontrolował tak zwane środowiska tradycyjne (żołnierzy Armii Krajowej i Narodowych Sił Zbrojnych, działacze Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” i Polskiego Stronnictwa Ludowego), osoby podejrzewane o działalność rewizjonistyczną, dogmatyczną, a także środowiska mniejszości narodowych. Wydział III ochraniał operacyjnie wydawnictwa i redakcje prasowe, Wydział IV kontrolował zakłady opieki zdrowotnej, instytucje kulturalne, szkolnictwo i wyższe uczelnie. Wydział V zajmował się kompleksem rolno-spożywczym i gospodarką rolną, Wydział VI przemysłem, Wydział VII transportem i łącznością. Zadaniem Wydziału VIII było zabezpieczenie organizacyjne i logistyczne działań podejmowanych przez pion III. Wydziały Departamentu III koordynowały i nadzorowały działania podejmowane przez odpowiednie sekcje w wydziałach wojewódzkich. W związku z rozwojem środowisk opozycyjnych, w listopadzie 1977 r. powołano nowy Wydział IX, który miał nadzorować działania przeciwko tak zwanej nowej opozycji.

Na szczeblu województw działania pionu III koordynowały wydziały III komend wojewódzkich MO. Dużą zmianą było utworzenie 1 czerwca 1975 r. w większych województwach (katowickim, krakowskim, łódzkim, poznańskim, stołecznym warszawskim i wrocławskim) wydziałów IIIA. Podział kompetencji pomiędzy wydziałami pionu III przebiegał według definicji bazy i nadbudowy³¹. Wydziały III komend wojewódzkich rozpatrywały zagrożenia dywersją i nieprawidłowości w funkcjonowaniu nadbudowy; kontrolowały środowiska naukowe, twórcze, dziennikarskie, rewizjonistyczne, dogmatyczne, socjaldemokratyczne, młodzież akademicką i szkół ponadpodstawowych, mniejszości narodowe, zjazdy, kongresy i sympozja o znaczeniu międzynarodowym. Interesowały się obiektami ministerstw i centralnych urzędów, instytucjami podległymi Centralnemu Zarządowi Kinematografii, związkami i stowarzyszeniami (jak Pen Club, Stowarzyszenie PAX), oddziałami Polskiej Akademii Nauk, instytutami naukowymi, wydawnictwami i redakcjami, zakładami elektronicznej techniki obliczeniowej, służby zdrowia i opieki społecznej, uczelniami, placówkami kultury i sztuki, oświaty i wychowania, turystyki i sportu, a w 1980 i 1981 r. Niezależnym Zrzeszeniem Studentów. Wydziały III prowadziły również działania przeciwko opozycji politycznej. W 1979 r. Wydział III KW MO we Wrocławiu składał się z sześciu sekcji: I (analityczno-informacyjna), II (kontrola mniejszości narodowych i byłego podziemia politycznego, zwalczanie wrogiej propagandy), III (Uniwersytet i Politechnika Wrocławska, PAN), IIIA (pozostałe wyższe uczelnie oraz duszpasterstwo akademickie), IV (środowiska kultury i prasy). Na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0025/79 z 15 czerwca 1979 r. wydziały III komend wojewódzkich MO zobowiązane zostały do zorganizowania pracy operacyjnej w zakresie „rozpoznawania, wykrywania, ograniczania i likwidowania antypaństwowej działalności wymierzonej przeciw konstytucyjnemu ustrojowi PRL”, w związku z tym utworzono w nich nowe sekcje zajmujące się tymi zagadnieniami oraz sektorem opieki zdrowotnej i turystyki³².

³¹ Baza i nadbudowa należały do podstawowych pojęć materializmu historycznego, zdefiniowanych przez Karola Marksa. Bazą określano sferę produkcyjną (w tym środki produkcji i siłę roboczą), nadbudowa natomiast obejmowała sferę niematerialną (ideologię, kulturę, naukę).

³² AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 054/907, *Struktura organizacyjna i zakres pracy Wydziału III KW MO we Wrocławiu*, 9 VIII 1979, k. 31–41.

Wydziały IIIA w komendach wojewódzkich MO zajmowały się przypadkami sabotażu, naruszania tajemnicy państwowej oraz konfliktami społecznymi w zakładach pracy. Ich zainteresowaniem były objęte załogi kluczowych zakładów pracy, kontakty osób z krajów kapitalistycznych z załogami ochronianych obiektów, wybitni specjaliści, osoby wykonujące prace tajne i obronne, załogi zatrudnione w krajach socjalistycznych. Kontroli operacyjnej wydziałów IIIA podlegały ministerstwa i urzędy centralne, zjednoczenia i zarządy centralne, stowarzyszenia (na przykład Naczelna Organizacja Techniczna i Polskie Towarzystwo Ekonomiczne), centrale handlu zagranicznego, zakłady przemysłowe, elektrownie, elektrociepłownie, okręgowe dyspozycje mocy, obiekty o znaczeniu strategicznym (bazy Centrali Produktów Naftowych, magazyny rezerw państwowych, zapory wodne), rozpoczęte inwestycje, łączność, stacje radiowe i telewizyjne, instytuty i biura konstrukcyjne, informatyka elektroniczna, wojewódzkie kompleksy gospodarki żywnościowej, transportu, budownictwa, handlu wewnętrznego, gospodarki komunalnej. W komendach w mniejszych województwach do 1979 r. funkcjonowały tylko wydziały III, które łączyły zadania realizowane w większych przez osobne wydziały III i IIIA.

W 1979 r. Wydział IIIA KW MO we Wrocławiu składał się z pięciu sekcji: I (analityczno-informacyjna), V (kompleks rolno-spożywczy i gospodarka rolna), VI i VIa (przemysł), VII (transport, łączność, sektor bankowy).

Przybywanie zadań związanych między innymi ze zwiększaniem się skali działalności opozycyjnej spowodowało znaczną rozbudowę pionu III; w końcu lat siedemdziesiątych funkcjonujące w jego ramach wydziały zaczęły wyraźnie dominować liczebnie nad innymi strukturami komend wojewódzkich MO.

1 stycznia 1978 r. Wydział IIIA utworzono w KW MO w Gdańsku i Kielcach, od 1 stycznia 1979 r. wydziały IIIA powstały we wszystkich pozostałych województwach. Również w 1979 r. w Komendzie MO Miasta Stołecznego Warszawy na bazie wydzielonych sekcji Wydziału IIIA utworzono Wydział IIIA-1 prowadzący ochronę centralnych ogniw instytucji i organizacji, którymi zajmował się ten pion (między innymi Centralnej Rady Związków Zawodowych oraz od 1980 r. Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” Mazowsze). W grudniu 1981 r. wydział ten został przemianowany na V-1.

W ślad za tymi zmianami na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0023/79 z 16 maja 1979 r. z Departamentu III wyłączono wydziały V, VI oraz VII i utworzono z nich nowy Departament IIIA MSW³³. Miał on ochraniać gospodarkę przed sabotażem, szkodnictwem gospodarczym i dywersją, zakłóceniami prowadzącymi do konfliktów społecznych, usterkami w funkcjonowaniu gospodarki wynikłymi z przyczyn obiektywnych, nieprawidłowościami w międzynarodowej wymianie techniczno-ekonomicznej. W maju 1980 r. jednostki pionu IIIA ochraniały około 1200 obiektów w kraju³⁴. Departament IIIA posiadał również trzy grupy operacyjne – w Berlinie, Pradze i Moskwie, zajmujące się ochroną pracowników polskich przedsiębiorstw wykonujących tam inwestycje.

³³ AIPN, MSW II, 3696b, *Zarządzenie nr 002/81 dyrektora Departamentu V MSW z 10 XII 1981 r. w sprawie zakresu działania komórek organizacyjnych Departamentu V MSW*, b.p.

³⁴ AIPN, 0236/277 t. 2, *Współdziałanie pionu III-A MSW z innymi pionami organizacyjnymi MO w przypadku poważnego zagrożenia*, k. 81.

Wkrótce w Departamencie IIIA utworzono Wydział III zajmujący się „problematyką zwalczania zorganizowanej działalności antysocjalistycznej w gospodarce narodowej, wyjaśnianiem poważnych w skutkach wypadków nadzwyczajnych (wybuchów, pożarów, kradzieży i nielegalnego gromadzenia materiałów wybuchowych, katastrof itp.) oraz zakłóceń na tle konfliktów społecznych w gospodarce”³⁵.

Zmieniono również zadania Departamentu III MSW. Zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych nr 0025/79 z 15 czerwca 1979 r. ustalono, że należy do niego:

„1) rozpoznawanie, wykrywanie, ograniczanie i likwidowanie antysocjalistycznej i antypaństwowej działalności wymierzonej przeciw konstytucyjnemu ustrojowi PRL;

2) profilaktyczna ochrona przed działalnością, o której mowa w pkt. 1: a) zagadnień: nauki, szkolnictwa, oświaty, kultury i sztuki, publikacji, wydawnictw, telewizji i radia, zdrowia, turystyki i sportu; b) środowisk naukowych, twórczych, dziennikarskich, studenckich, mniejszości narodowych; c) obiektów centralnych związanych z wymienionymi zagadnieniami i środowiskami;

3) wypracowywanie koncepcji i programowanie zadań wymienionych w pkt. 1 i 2, a w szczególności dotyczących przejawów działalności zagranicznych ośrodków dywersji w kraju, zorganizowanej działalności antysocjalistycznej, terroru, prób organizowania działalności nacjonalistycznej wśród mniejszości narodowościowych;

4) programowanie, organizowanie i nadzorowanie działalności operacyjnej, profilaktycznej i informacyjnej wydziałów III KW MO”³⁶.

Rozwijająca się w środowiskach inteligentnych Warszawy działalność opozycyjna (Komitet Obrony Robotników, Studencki Komitet Solidarności, Towarzystwo Kursów Naukowych) spowodowała, że w 1978 r. w komendzie stołecznej MO z kilku sekcji Wydziału III utworzono dwa nowe wydziały. Wydział III-1 prowadził pracę operacyjną w środowiskach wyższych uczelni. Wydział III-2 natomiast „opiekował się” artystami, intelektualistami i zaangażowanymi politycznie dziennikarzami, a po legalizacji NSZZ „Solidarność” prowadził działania operacyjne wobec organów prasowych Związku, między innymi Agencji Prasowej Krajowej Komisji Porozumiewawczej „AS”.

Po powstaniu NSZZ „Solidarność” zadania pionu III MSW znacznie się rozrosły i wysunął się on na pierwsze miejsce pod względem liczby funkcjonariuszy. Wkrótce też jednostki pionu IIIA podjęły rozpracowanie operacyjne „Solidarności”. Koordynował je Wydział III Departamentu IIIA. Oprócz tego wydział ten „organizował operacyjną ochronę Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ »Solidarność« przed negatywnym oddziaływaniem na jej członków przez osoby i grupy prowadzące działalność antypaństwową i antyustrojową – wywodzące się głównie z KOR, RMP itp., operacyjnie rozpoznawał i przeciwdziałal podejmowanym przez aktyw KKP inicjatywom prowadzącym do destabilizacji w kraju i zagrażającym jego bezpieczeństwu, rozpoznawał, ograniczał i likwidował zagrożenia związane z próbami oddziaływania na aktyw KKP przez ośrodki dywer-

³⁵ *Ibidem*, Zakres działania Wydziału III Departamentu III-A MSW, 26 XI 1979, k. 68.

³⁶ AIPN, 01210/279, Zarządzenie nr 0025/79 ministra spraw wewnętrznych z 15 czerwca 1979 r., k. 1-3.

sji politycznej i ideologicznej”³⁷. Nadzorował działania sekcji III wydziałów IIIA w komendach wojewódzkich MO skierowane przeciwko poszczególnym Międzyzakładowym Komitetom Założycielskim NSZZ „Solidarność”.

W ramach reformy MSW z 1981 r. dostosowującej strukturę ministerstwa do wymogów nowej sytuacji operacyjnej w kraju z zakresu zainteresowań pionu III i IIIA wyłączono kilka grup, podporządkowując je innym pionom. Do pionu II na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 002/81 z 16 lutego 1981 r. przeszły sprawy pozostające dotychczas w gestii Wydziału III Departamentu III (publikacje, wydawnictwa, prasa, radio i telewizja, Agencja Interpress i poligrafia)³⁸, na mocy zarządzenia nr 003/81 z tegoż 16 lutego 1981 r. natomiast zagadnienia, którymi zajmował się Wydział VII Departamentu IIIA (transport, obiekty komunikacji i łączność)³⁹. Zarządzenie nr 005/81 – również z 16 lutego 1981 r. – przeniosło do pionu IV zadania operacyjnej ochrony kompleksu gospodarki żywnościowej, którymi dotychczas zajmował się Wydział V Departamentu IIIA oraz sekcje V wydziałów IIIA komend wojewódzkich⁴⁰.

W wyniku tych przekształceń w 1982 r. do zadań poszczególnych wydziałów Departamentu III należało: Wydział I – analiza i opracowywanie okresowych informacji; Wydział II – zwalczanie nielegalnych organizacji politycznych, nielegalnych wydawnictw i „wrogiej propagandy”, przeciwdziałanie terroryzmowi politycznemu oraz dywersji ideologiczno-politycznej; Wydział III – ochrona operacyjna Polskiej Akademii Nauk, Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Ministerstwa Oświaty i Wychowania, placówek naukowo-badawczych podległych tym ministerstwom, organizacji i stowarzyszeń naukowych, działających legalnie związków zawodowych i organizacji społeczno-politycznych w ochranianych obiektach, duszpasterstw akademickich, Państwowego Wydawnictwa Naukowego i Młodzieżowej Agencji Wydawniczej; Wydział IV – ochrona operacyjna Ministerstwa Kultury i Sztuki, szkolnictwo artystyczne, stowarzyszenia i związki twórcze, Naczelny Zarząd Kinematografii, biblioteki i archiwa państwowe, domy kultury; Wydział V – ochrona operacyjna organizacji społeczno-politycznych; Wydział VIII – zabezpieczenie organizacyjno-operacyjne i logistyczne działań Departamentu III; Wydział IX – ochrona operacyjna Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej, szkolnictwo medyczne, organizacje i stowarzyszenia medyczne, wymiar sprawiedliwości, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, adwokatura, Główny Komitet Kultury Fizycznej i Sportu, Główny Komitet Turystyki⁴¹.

Kolejną zmianą w funkcjonowaniu pionu III, dostosowującą jego strukturę do zadań stanu wojennego, było przekształcenie dotychczasowego Departamentu IIIA MSW w Departament V MSW (na mocy zarządzenia nr 00118/81 ministra spraw wewnętrznych z 7 listopada 1981 r.). W 1982 r. składał się on z siedmiu

³⁷ *Ibidem*, 0236/277, t. 2, *Zakres działania Wydziału III Departamentu IIIA MSW*, k. 66.

³⁸ *Ibidem*, 01210/279, *Zarządzenie nr 002/81 ministra spraw wewnętrznych z 16 lutego 1981 r.*, k. 8.

³⁹ *Ibidem*, *Zarządzenie nr 003/81 ministra spraw wewnętrznych z 16 lutego 1981 r.*, k. 9.

⁴⁰ AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 053/2126, *Uzupełnienie charakterystyki kontrwywiadowczej województwa wrocławskiego za okres od 15 II – 15 III 1981 roku*, 19 III 1981, k. 70–71.

⁴¹ *Ibidem*, KW MO Wrocław, 054/907, *Notatka w sprawie zakresu działania komórek organizacyjnych Departamentu III*, 12 X 1982, k. 1–6.

Tabela nr 4. Stan etatowy wydziałów III komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Biała Podlaska	18	18	18	18	6	8	8
Białystok	30	30	30	30	14	16	16
Bielsko-Biała	39	39	39	39	15	18	18
Bydgoszcz	58	58	58	58	21	22	22
Chełm	18	18	18	18	6	9	9
Ciechanów	17	17	17	17	6	6	6
Częstochowa	32	32	32	32	19	21	21
Elbląg	25	25	25	25	9	12	12
Gdańsk	90	90	90	90	42	47	47
Gorzów Wlkp.	20	20	20	20	6	8	8
Jelenia Góra	26	26	26	26	9	9	9
Kalisz	26	26	26	26	9	11	11
Katowice	67	67	67	67	73	76	76
Kielce	56	56	56	56	20	24	24
Konin	20	20	20	20	6	6	6
Koszalin	20	20	20	20	9	9	9
Kraków	50	50	50	50	59	40	40
Krosno	21	21	21	21	8	10	10
Legnica	27	27	27	27	8	10	10
Leszno	15	15	15	15	6	6	6
Lublin	50	50	50	50	24	28	28
Łomża	17	17	17	17	6	6	6
Łódź	33	33	33	33	39	40	40
Nowy Sącz	19	19	24	19	14	17	17
Olsztyn	35	35	35	35	14	18	18
Opole	57	57	57	57	15	15	15
Ostrołęka	17	17	17	17	6	6	6
Piła	17	17	17	17	6	6	6
Piotrków Tryb.	30	30	30	30	8	10	10
Płock	26	26	26	26	10	10	10
Poznań	34	34	34	34	39	43	43
Przemyśl	19	19	19	19	15	15	15
Radom	31	31	41	41	18	20	20
Rzeszów	34	34	34	34	14	17	17
Siedlce	21	21	21	21	8	8	8
Sieradz	17	17	17	17	6	6	6
Skierzwice	19	19	19	19	6	6	6
Słupsk	17	17	17	17	9	12	12
Suwalki	18	18	18	18	10	10	10
Szczecin	66	66	66	66	35	40	40
Tarnobrzeg	27	27	27	27	6	8	8
Tarnów	28	28	28	28	8	13	13
Toruń	31	31	31	31	20	24	24

Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Wałbrzych	36	36	36	36	12	14	14
Warszawa	95	95	132	95	53	53	53
Wrocław	21	21	21	21	6	6	6
Wrocław	33	33	33	33	39	42	42
Zamość	17	17	17	17	8	10	10
Zielona Góra	28	28	28	28	14	16	16
Razem	1568	1568	1620	1568	819	887	887

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, Wydział III – stan etatowy 1975–1981.

Tabela nr 5. Stan etatowy wydziałów IIIA komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981 (Wydział V)
Biała Podlaska	–	–	–	–	15	15	15
Białystok	–	–	–	–	25	25	25
Bielsko-Biała	–	–	–	–	30	32	32
Bydgoszcz	–	–	–	–	42	42	44
Chełm	–	–	–	–	15	15	15
Ciechanów	–	–	–	–	15	15	15
Częstochowa	–	–	–	–	27	29	29
Elbląg	–	–	–	–	24	27	30
Gdańsk	–	–	–	65	67	87	88
Gorzów Wlkp.	–	–	–	–	20	20	20
Jelenia Góra	–	–	–	–	24	24	28
Kalisz	–	–	–	–	23	23	23
Katowice	128	128	128	125	130	130	141
Kielce	–	–	–	39	45	48	48
Konin	–	–	–	–	22	22	28
Koszalin	–	–	–	–	16	16	16
Kraków	44	44	44	44	50	50	54
Krosno	–	–	–	–	18	20	20
Legnica	–	–	–	–	25	25	25
Leszno	–	–	–	–	35	37	37
Lublin	–	–	–	–	35	35	35
Łomża	–	–	–	–	15	15	15
Łódź	57	57	57	57	67	67	67
Nowy Sącz	–	–	–	–	17	17	17
Olsztyn	–	–	–	–	25	25	25
Opole	–	–	–	–	45	47	48
Ostrołęka	–	–	–	–	15	15	17
Piła	–	–	–	–	16	16	16
Piotrków Tryb.	–	–	–	–	30	30	35
Płock	–	–	–	–	25	25	26
Poznań	53	53	53	53	58	61	62
Przemysł	–	–	–	–	15	15	15

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981 (Wydział V)
Radom	–	–	–	–	30	30	33
Rzeszów	–	–	–	–	28	28	28
Siedlce	–	–	–	–	18	18	18
Sieradz	–	–	–	–	15	15	15
Skieriewice	–	–	–	–	17	17	17
Słupsk	–	–	–	–	15	17	17
Suwalki	–	–	–	–	14	14	14
Szczecin	–	–	–	–	48	60	62
Tarnobrzeg	–	–	–	–	28	34	37
Tarnów	–	–	–	–	25	25	25
Toruń	–	–	–	–	28	28	28
Wałbrzych	–	–	–	–	32	32	32
Warszawa	101	101	116	114	65	65	72
Włocławek	–	–	–	–	22	22	22
Wrocław	50	50	50	55	60	62	66
Zamość	–	–	–	–	15	15	15
Zielona Góra	–	–	–	–	22	23	23
Razem	433	433	448	552	1493	1555	1615

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, *Wydział IIIA – stan etatowy 1975–1981*.

Tabela nr 6. Stan etatowy wydziałów III-1, III-2 i V-1 komend wojewódzkich MO w latach 1978–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1978		1979		1980		1981		
	III-1	III-2	III-1	III-2	III-1	III-2	III-1	III-2	V-1
Kraków	–	–	–	–	–	–	31	–	–
Warszawa	40	57	40	57	40	57	40	57	72
Razem	40	57	40	57	40	57	71	57	72

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, *Wydział III-1, III-2, V-1 – stan etatowy 1978–1981*.

wydziałów: I (analityczny), II (zabezpieczenie organizacyjne i logistyczne), III (przeciwdziałanie NSZZ „Solidarność”), IV (kontrola operacyjna organizacji i instytucji technicznych oraz organizowanych przez nie zjazdów i kongresów), V (ochrona sektora górnictwa i energetyki), VI (ochrona przemysłu), VII (ochrona budownictwa, handlu i spółdzielczości). Również w komendach wojewódzkich MO na bazie dotychczasowych wydziałów IIIA powstały wydziały V.

Na podstawie decyzji ministra spraw wewnętrznych nr 021/83 z 4 listopada 1983 r. oraz zarządzenia nr 0082/83 z tego samego dnia ponownie przyporządkowano Departamentowi III sprawy związane ze środowiskiem dziennikarskim i środkami masowego przekazu (z wyjątkiem Agencji Interpress). Utworzono wówczas Wydział VI (Komitet ds. Radia i Telewizji), VII (środowiska dziennikarskie) oraz X (poligrafia). Na podstawie zarządzenia nr 0083/83 z tegoż 4 listopada 1983 r. do obowiązków Departamentu V włączono ochronę operacyjną obiektów komunikacji i łączności, powierzając je utworzonemu wówczas Wydziałowi VIII.

W 1983 r. utworzono liczący szesnastu funkcjonariuszy Zespół Operacyjny Departamentu III MSW. Do jego zadań należało „rozpoznawanie, zapobieganie, wykrywanie i likwidowanie antysocjalistycznej i antypaństwowej działalności wymierzonej przeciwko konstytucyjnemu ustrojowi PRL. Ujawnianie, rozpoznawanie, neutralizowanie, zapobieganie i zwalczanie wszelkiej działalności inspirowanej lub podejmowanej przez osoby i grupy, godzącej w najistotniejsze interesy socjalistycznego państwa, sprzeczne z polską racją stanu, oraz działalności polegającej na rozpowszechnianiu szkalujących fałszywych ocen i informacji w odniesieniu do działaczy centralnych organów, urzędów i instytucji państwowych. Ujawnianie i rozpoznawanie osób, które w sposób negatywny i niezgodny z linią partii starają się oddziaływać na funkcjonariuszy partyjnych KC PZPR, posłów i urzędników Sejmu PRL oraz pracowników URM”⁴². Zespół ochraniał też Najwyższą Izbę Kontroli oraz Zrzeszenie Patriotyczne „Grunwald”, prowadził działania operacyjne w środowiskach związanych z Komunistyczną Partią Polski Kazimierza Mijala i masonerią. Taki zakres działań zespołu umożliwiał inwigilację działaczy PZRR czy posłów, było to więc nawiązanie do osławionego Departamentu X MBP.

Dekada lat osiemdziesiątych charakteryzowała się znaczną ewolucją struktur pionów III i V na szczeblu województw. Wynikało to ze specyfiki poszczególnych regionów i stopnia zagrożenia działalnością podziemną. Przykładowo w 1982 r. Wydział III KW MO we Wrocławiu składał się z siedmiu sekcji: I (analityczno-informacyjna), II (nielegalne organizacje polityczne, terroryzm polityczny, nielegalne wydawnictwa i poligrafia, dywersja ideologiczno-polityczna), IV (instytucje kultury, w tym szkolnictwo artystyczne, stowarzyszenia i związki twórcze), V (organizacje społeczno-polityczne), IX (instytucje, szkoły i zakłady podległe MZiOS), IXA (instytucje, szkoły i zakłady podległe GKKFiS), IXB (wymiar sprawiedliwości, adwokatura i zakłady karne)⁴³. W 1983 r. powstała Sekcja VI zajmująca się zagadnieniami dotyczącymi środowiska dziennikarskiego, radia i telewizji oraz poligrafii. Jednocześnie trzy sekcje – IX, IXA, IXB – połączono w Sekcję IX. W 1986 r. przez krótki czas funkcjonowała również Sekcja III zajmująca się zwalczaniem terroryzmu, następnie włączono ją do Sekcji II jako Zespół ds. Zwalczania Terroryzmu.

Do pionu V należał utworzony w połowie lat osiemdziesiątych Inspektorat Operacyjny Ochrony Elektrowni Jądrowej przy WUSW w Gdańsku, który miał zabezpieczać operacyjnie budowaną elektrownię jądrową w Żarnowcu.

W ośrodkach, gdzie działalność opozycyjna była szczególnie silna na wyższych uczelniach i w szkołach oraz w innych placówkach naukowych, z wydziałów III wyłączano sekcje zajmujące się tą tematyką i na ich bazie tworzone wydziały III-1. Przed 1980 r. wydział taki funkcjonował w Komendzie MO Miasta Stołecznego Warszawy, w 1981 r. powstał w KW MO w Krakowie, a w październiku 1982 r. również w Gdańsku, Katowicach, Łodzi, Poznaniu, Szczecinie i Wrocławiu (tu Wydział III-1 liczył sześć sekcji).

⁴² H. Piecuch, *Byłem gorylem Jaruzelskiego. Mówi szef ochrony generała*, Warszawa 1993, s. 482–486, *Zakres i organizacja pracy Zespołu Operacyjnego Departamentu III MSW*.

⁴³ AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 054/907, *Zakres działań Wydziału III KW MO*, 1 XI 1982, k. 23–30.

Podobne przekształcenia następowały w pionie V. Od 1 stycznia 1983 r. w komendzie stołecznej MO powstał Wydział V-2, natomiast w KW MO w Katowicach funkcjonowały wydziały V-1 i V-2, co wynikało z dużej koncentracji w tych regionach przemysłu, a także nasilenia działalności opozycyjnej. Równocześnie Wydział V-1 powstał w KW MO we Wrocławiu. Wydziały pionu V należały do najliczniejszych jednostek w komendach wojewódzkich. W połowie 1985 r. Wydział V KW WUSW we Wrocławiu liczył siedem sekcji: I (analityczna), V (ochrona obiektów podlegających resortom górnictwa i energetyki), VI, VI-1, VI-2, VI-3 (ochrona obiektów podlegających resortom hutnictwa i przemysłu maszynowego, przemysłu chemicznego i lekkiego), VIII (ochrona obiektów podlegających resortom komunikacji i łączności). Wydział V-1 WUSW we Wrocławiu składał się natomiast z sześciu sekcji: I (analityczna), III-1 (zwalczanie „Solidarności Walczącej”), III-2 (operacyjna ochrona Federacji Związków Zawodowych i kontrola operacyjna byłych działaczy Regionalnego Komitetu Strajkowego NSZZ „Solidarność” Dolny Śląsk), IV (ochrona wojewódzkiego kompleksu komunalnego), V (ochrona komunikacji miejskiej), VII (ochrona budownictwa, handlu i spółdzielczości). W listopadzie 1985 r. powołano dodatkowo Sekcję III (grupa specjalna do zatrzymania członków Regionalnego Komitetu Strajkowego oraz jego przewodniczącego Marka Muszyńskiego)⁴⁴. W połowie 1986 r. zagadnienia związane z ochroną komunikacji miejskiej zostały przekazane z Wydziału V-1 do Wydziału V WUSW⁴⁵.

Pion IV

Podstawowym zadaniem pionu IV była walka z wszelkimi przejawami życia religijnego. Na szczeblu centralnym zadania te koordynował Departament IV MSW. W latach siedemdziesiątych w jego strukturze znajdowało się sześć wydziałów. Wydział I zajmował się klerem świeckim (kurialistami, klerem parafialnym, profesorami i wykładowcami Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Akademii Teologii Katolickiej, wyższych seminariów duchownych, studentami i alumnami), a także osobami świeckimi kontaktującymi się z klerem świeckim. Działania operacyjne Wydziału II dotyczyły Stowarzyszenia PAX, Zjednoczonych Zespołów Gospodarczych, Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, aktywu świeckiego i duszpasterstw stanowo-zawodowych. Wydział III prowadził działania operacyjne w środowiskach świadków Jehowy oraz innych wyznań nierzyskokatolickich. Wydział IV był analityczno-informacyjny. Wydział V swoim zainteresowaniem obejmował kler zakonny (kurialistów, kler parafialny, profesorów i wykładowców KUL, ATK, WSD, studentów i alumnów, zakonników) oraz osoby świeckie kontaktujące się z klerem zakonnym⁴⁶. Na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 029/Org z 15 czerwca 1977 r. powołano Wydział VI na bazie istniejącej od 1973 r. Samodzielnej Gru-

⁴⁴ *Ibidem*, 053/2179, *Protokół z narady rocznej Wydziału V-1 WUSW we Wrocławiu*, 28 II 1986, k. 186–188.

⁴⁵ *Ibidem*, 053/2151, *Notatka służbowa z narady odbytej w dniu 27 III 1986 r. przez kierownictwo SB WUSW we Wrocławiu ze stanami osobowymi SB RUSW i DUSW woj. wrocławskiego (dotyczącej] problematyki zainteresowań Wydziału V)*, k. 39.

⁴⁶ *Ibidem*, KW MO Wałbrzych, 052/55, *Sprawy operacyjne pionu IV, 1980 r.*, k. 125.

py „D”, która prowadziła szeroko pojęte działania dezintegracyjne wśród duchowieństwa i środowisk świeckich związanych z Kościołem⁴⁷. Wydział VI, prowadzący i koordynujący „aktywne i kompleksowe przedsięwzięcia specjalne mające na celu ograniczenie i likwidację politycznie negatywnych działań kleru”, miał dwanaście etatów oraz komórki w wydziałach IV komend wojewódzkich MO.

W lutym 1981 r. na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 005/81 pionowi IV podporządkowano zagadnienia związane z ochroną operacyjną kompleksu gospodarki żywnościowej. Głównym motywem tych działań było silne oparcie, jakie miały w Kościele tworzące się koła NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”⁴⁸. Po reorganizacji w Departamencie IV znajdowało się osiem wydziałów prowadzących działania operacyjne w następujących środowiskach: Wydział I (kler świecki i niektóre osoby świeckie, w tym członkowie komisji Episkopatu, kurialiści, kler parafialny – dziekani i wicedziekani, administratorzy parafii, wikariusze i inni, uczelnie kościelne – KUL, ATK, WSD, wykładowcy, studenci oraz alumni, księża związani z opozycją), Wydział II (Stowarzyszenie PAX – w tym członkowie jego zarządu i zarządów oddziałów wojewódzkich, redakcje; Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne – w tym członkowie jego zarządu oraz zarządów oddziałów wojewódzkich, redakcje; Klub Inteligencji Katolickiej i jego agendy, w tym członkowie Zarządu Klubu, redakcje), Wydział III (ewangelicy augsburscy, adwentyści dnia siódmego, Zjednoczony Kościół Ewangelicki, świadkowie Jehowy, grekokatolicy, inne wyznania), Wydział IV (analityczno-informacyjny), Wydział V (kler zakonny, w tym członkowie władz prowincjalnych i generalnych, przełożeni placówek zakonnych, proboszczowie parafii, misjonarze i rekolekcjoniści, studenci KUL i ATK, duszpasterze akademicy, moderatory ruchu oazowego, członkowie komisji Episkopatu, kurialiści i funkcjonariusze innych urzędów i instytucji diecezjalnych i Episkopatu, bracia zakonni i nowicjusze); Wydział VI prowadził działania dezintegracyjne⁴⁹. Sektor wiejski Departamentu IV MSW był kierowany przez zastępcę dyrektora departamentu i składał się z dwóch wydziałów. Wydział VII ochraniał bazę, czyli Ministerstwo Rolnictwa oraz podległe mu centrale, zarządy, zjednoczenia i instytuty resortowe, Centralny Zarząd Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej, Centralny Zarząd Kółek Rolniczych, Centralny Związek Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych, Zarząd Główny Centralnego Związku Rolniczych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, Centralny Związek Przemysłu Mleczarskiego, Ministerstwo Przemysłu Spożywczego i Skupu oraz centrale i zjednoczenia tej branży wraz z ośrodkami badawczymi, Ministerstwo Leśnictwa (bez przemysłu drzewnego,

⁴⁷ *Sprawozdanie Sejmowej Komisji Nadzwyczajnej do Zbadania Działalności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, Warszawa 26 IX 1991 r., s. 216. Samodzielną Grupę „D” powołano na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 092/Org z 19 XI 1973 r. Liczyła początkowo pięć etatów, podlegała bezpośrednio dyrektorowi Departamentu IV MSW.

⁴⁸ *Przeciw „Solidarności” 1980–1989. Rzeszowska opozycja w tajnych archiwach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, oprac. J. Draus, Z. Nawrocki, Rzeszów 2000, s. 72–75, *Wytyczne do pracy operacyjno-politycznej Departamentu IV MSW i jego odpowiedników terenowych w nowej strukturze organizacyjnej*, Warszawa, 3 III 1981.

⁴⁹ AIPN Wrocław, KW MO Wałbrzych, 052/55, *Sprawy operacyjne pionu IV, 1982–1983 r.*, k. 10.

który podlegał Departamentowi IIIA) oraz centralne zarządy i zjednoczenia produkcji nieдрzewnej. Wydział VIII prowadził działania w sferze nadbudowy, obejmując swym zainteresowaniem prawicowych działaczy ludowych, osoby tworzące nowe, nielegalne bądź nieformalne struktury o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym, „siły dążące do deformacji rozwijanego socjalistycznego modelu rolnictwa”, „działania sprzeczne z założeniami socjalistycznej polityki rolnej państwa”⁵⁰. Równocześnie we wszystkich wydziałach IV w komendach wojewódzkich MO powstały dwie nowe sekcje będące odpowiednikami wydziałów VII i VIII Departamentu IV. Prawdopodobnie w 1983 r. powstał Wydział IX kontrolujący działalność opozycyjną na wsi.

Reorganizacja z 1981 r. spowodowała wzrost etatów pionu IV o 1560, z czego 1400 w terenie⁵¹. Dzięki temu zwiększono kilkakrotnie obsadę kadrową w wydziałach IV komend wojewódzkich MO.

W końcu 1984 r. na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0124/Org z 30 listopada 1984 r. z Departamentu IV wydzielono wydziały VII–IX zajmujące się zagadnieniami związanymi z rolnictwem. Weszły one w skład nowego Departamentu VI MSW. Równocześnie na podstawie decyzji ministra nr 0067/84 z 30 listopada 1984 r. w sprawie organizacji i zakresu działania Departamentu IV MSW nastąpiła zmiana numeracji wydziałów, między innymi dotychczasowy Wydział VI przekształcono w Wydział IV, co było zapewne związane z uczestnictwem funkcjonariuszy tego wydziału w zabójstwie ks. Jerzego Popiełuszki⁵².

Na szczeblu województw funkcjonowały sekcje dostosowane do specyfiki regionalnej, na przykład w 1985 r. Wydział IV WUSW we Wrocławiu składał się z czterech sekcji: analitycznej, II (kuria, kler świecki), III (zakony), V (środowiska katolików świeckich, w tym Klub Inteligencji Katolickiej)⁵³.

Tabela nr 7. Stan etatowy wydziałów IV komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Biała Podlaska	8	8	10	10	11	11	24
Białystok	17	19	19	20	21	21	33
Bielsko-Biała	17	17	19	21	25	25	58
Bydgoszcz	18	23	26	28	30	30	78
Chełm	6	7	8	10	12	12	27
Ciechanów	8	9	10	10	10	10	35
Częstochowa	30	34	37	44	47	47	70
Elbląg	9	11	12	13	13	13	28
Gdańsk	32	32	32	33	34	34	71
Gorzów Wlkp.	15	15	15	17	17	17	51

⁵⁰ *Przeciw „Solidarności” 1980–1989...*, s. 72–73.

⁵¹ *Posiedzenie kierownictwa MSW 14 IV 1981 r.*, dokument w zbiorach autora.

⁵² *Sprawozdanie Sejmowej Komisji Nadzwyczajnej...*, s. 218.

⁵³ AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 053/2179, *Protokół z rocznej odprawy służbowej Wydziału IV z dnia 5 II 1986 r.*, k. 215.

Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Jelenia Góra	8	9	11	12	15	15	50
Kalisz	12	13	14	16	18	18	50
Katowice	45	50	53	58	61	66	100
Kielce	26	28	30	31	33	33	79
Konin	9	9	10	10	12	12	25
Koszalin	12	12	12	14	15	15	56
Kraków	58	58	58	60	61	66	83
Krosno	12	12	14	15	17	17	37
Legnica	8	8	9	10	10	10	35
Leszno	8	9	10	10	12	12	35
Lublin	40	42	42	47	48	48	71
Łomża	13	14	14	14	16	16	38
Łódź	20	23	25	30	32	32	40
Nowy Sącz	17	17	17	18	20	20	42
Olsztyn	21	25	27	29	29	29	77
Opole	23	23	25	28	29	29	48
Ostrołęka	8	9	9	10	10	10	28
Piła	8	9	10	10	12	12	41
Piotrków Tryb.	9	11	11	13	15	15	31
Płock	16	16	16	17	17	17	36
Poznań	45	45	48	50	50	50	84
Przemysł	26	26	28	30	33	33	64
Radom	12	14	16	17	17	17	41
Rzeszów	15	15	16	16	18	18	39
Siedlce	16	18	18	19	19	19	46
Sieradz	8	8	8	8	10	10	31
Skierniewice	12	12	12	12	15	15	42
Słupsk	8	9	9	10	12	12	43
Suwałki	8	9	10	11	13	13	50
Szczecin	17	19	19	21	21	21	48
Tarnobrzeg	17	21	22	23	25	25	61
Tarnów	30	30	32	34	34	34	55
Toruń	14	16	18	22	23	23	45
Wałbrzych	12	12	13	15	17	17	43
Warszawa	45	48	52	58	58	58	82
Włocławek	17	17	17	20	23	23	45
Wrocław	32	32	35	36	38	38	87
Zamość	8	11	13	15	17	17	44
Zielona Góra	12	12	12	13	14	14	36
Razem	887	946	1003	1088	1159	1169	2460

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, Wydział IV – stan etatowy 1975–1981.

Pion VI

Departament VI MSW zajmujący się operacyjną ochroną „kompleksu gospodarki żywnościowej, leśnictwa i przemysłu drzewnego, ochrony środowiska

i zasobów naturalnych”⁵⁴ został utworzony na mocy decyzji nr 0068/84 z 30 listopada 1984 r.⁵⁵ Przejął on zadania dotychczasowych wydziałów VII i VIII oraz IX Departamentu IV MSW. Analogicznie w wojewódzkich urzędach spraw wewnętrznych utworzono wydziały VI, a w części województw samodzielne sekcje VI (na przykład w WUSW w Rzeszowie)⁵⁶. Na mocy decyzji ministra nr 039/85 z 1985 r. sekcje te przekształcono również w wydziały VI.

Biuro Studiów MSW

Biuro Studiów MSW utworzono na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0050/82 z 1 czerwca 1982 r. Było ono specjalną komórką analityczną MSW zajmującą się „wypracowywaniem strategii, taktyki, a także form i metod działania wobec grup i osób naruszających prawo lub podejmujących próby organizowania szkodliwych społecznie procesów i tendencji”. Celem Biura było „zapobieganie i udaremnianie działalności godzącej w podstawy ustroju PRL”⁵⁷. Do Biura Studiów między innymi sływały coroczne ankietowe opracowania z poszczególnych komend wojewódzkich MO (WUSW) zawierające szczegółowe informacje na temat istniejących na ich terenie struktur nielegalnych. Materiały te, jak również powstałe w Biurze analizy służyły do opracowania strategii postępowania władz wobec opozycji i wyznaczały kierunki działań resortu. Przykładowo materiały sływające do Biura Studiów w 1986 r. były wykorzystywane przez władze przy podejmowaniu decyzji politycznych przed X Zjazdem PZPR⁵⁸. Biuro składało się z trzech wydziałów (I–III), do których skierowano najlepszych funkcjonariuszy z departamentów operacyjnych MSW; w sumie było to około sześćdziesięciu etatów. Pracę operacyjną Biura skoncentrowano na zwalczaniu, infiltrowaniu i kontroli środowisk kierowniczych NSZZ „Solidarność”, „Solidarności Walczącej”, a w drugiej połowie lat osiemdziesiątych także Ruchu „Wolność i Pokój”.

Działania operacyjne w stosunku do interesujących Biuro środowisk na szczeblu lokalnym były realizowane przez wydziały pionu III oraz V, a następnie przez tworzone od połowy lat osiemdziesiątych ekspozytury Biura Studiów – inspektoraty II WUSW. Powstały one w Gdańsku, Krakowie, Szczecinie, Wrocławiu, Katowicach, Łodzi, Kielcach, Toruniu i Lublinie⁵⁹. We Wrocławiu na podstawie decyzji szefa WUSW z 20 listopada 1986 r. powstała Grupa Specjalna (między innymi przeniesiono do niej prawie wszystkich funkcjonariuszy Sekcji II Wydziału III), w styczniu 1987 r. przekształcono ją w Inspektorat II⁶⁰, który składał się

⁵⁴ *Ibidem*, KW MO Wrocław, 054/2152, *Ocena stanu zagrożenia w środowiskach i obiektach Wojewódzkiego Kompleksu Gospodarki Żywnościowej*, 19 I 1987, k. 112.

⁵⁵ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990...*, s. 255.

⁵⁶ *Przeciw „Solidarności” 1980–1989...*, s. 228.

⁵⁷ J. Widacki, *op. cit.*, s. 15–16.

⁵⁸ AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 053/2179, *Pismo z[astęp]cy ministra spraw wewnętrznych, szefa SB gen. dyw. Wł[adysława] Ciastonia do z[astęp]cy szefa WUSW ds. SB we Wrocławiu*, 14 IV 1986, k. 19.

⁵⁹ W Lublinie Inspektorat II powstał na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0166/Org z 1 VIII 1989 r. i nie rozwinął działalności.

⁶⁰ AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 054/903, *Aktualizacja kierunkowego planu pracy Wydziału III WUSW we Wrocławiu na 1986 r.*, 28 XI 1986, k. 10.

z pięciu sekcji: I (analitycznej), II i III (zajmowały się rozpracowywaniem Regionalnego Komitetu Strajkowego NSZZ „Solidarność” Dolny Śląsk), IV i V (rozpracowywały „Solidarność Walcząca”)⁶¹. Do dyspozycji inspektoratów II przekazano najlepszych funkcjonariuszy oraz tajnych współpracowników zaangażowanych dotychczas przez inne wydziały operacyjne WUSW.

Pion śledczy

Pion śledczy funkcjonował na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 00123/65 z 30 listopada 1965 r. w sprawie regulaminu organizacyjnego Biura Śledczego MSW oraz decyzji nr 07/76 z 16 listopada 1976 r. o rozszerzeniu zakresów działania niektórych jednostek MSW w części dotyczącej dyrektora Biura Śledczego. Uregulowania te zmieniło zarządzenie nr 0034/78 ministra spraw wewnętrznych z 26 września 1978 r. Nakładało ono na Biuro odpowiedzialność za „realizację zadań SB w zakresie zapobiegania, rozpoznawania i wykrywania poprzez ściganie sprawców przestępstw przeciwko istotnym interesom politycznym i gospodarczym PRL”⁶². Biuro Śledcze MSW miało prowadzić postępowania karne w sprawach należących do kompetencji SB, „zgodnie z zasadami określonymi w prawie karnym PRL i przepisach dotyczących pracy SB”. Organizowało pracę operacyjną wobec osób pozbawionych wolności. Prowadziło również prace analityczno-informacyjne na podstawie przebiegu i rezultatów postępowań karnych i innych działań pionu, opiniowało czynności operacyjne mogące doprowadzić do uzyskania dowodów przestępstwa, inicjowało i prowadziło działania profilaktyczne w związku z postępowaniami przygotowawczymi. Reprezentowało SB wobec organów prokuratury i wymiaru sprawiedliwości. Prowadziło również rejestr cudzoziemców, którzy objęci byli postępowaniami, zostali tymczasowo aresztowani lub odbywali karę pozbawienia wolności w Polsce.

W końcu lat siedemdziesiątych Biuro Śledcze MSW składało się z czterech wydziałów (I, II, IV oraz Inspekcji). W komendach wojewódzkich MO funkcjonowały wydziały śledcze.

Po wprowadzeniu stanu wojennego w Biurze Śledczym powołano grupę koordynacyjną ds. internowania, natomiast przy wydziałach śledczych komend wojewódzkich utworzono grupy operacyjne opracowujące wnioski o internowanie⁶³.

Pion „A”

W latach siedemdziesiątych zakres działań pionu „A” ustalono zarządzeniem nr 0024/78 ministra spraw wewnętrznych z 8 czerwca 1978 r. w sprawie regulaminu organizacyjnego i zakresu działania Biura „A” MSW. Zostało ono zmienione zarządzeniem nr 007/89 ministra spraw wewnętrznych z 14 lutego 1989 r. W myśl tego zarządzenia Biuro „realizowało zadania z dziedziny kryptograficznej ochrony wiadomości stanowiących tajemnicę państwową i służbową, a także

⁶¹ S. Rudka, *Poza cenzurą. Wrocławska prasa bezdebitowa 1973–1989*, Wrocław 2002, s. 109.

⁶² AIPN, 01096/3, *Zarządzenie nr 0034/78 ministra spraw wewnętrznych z dnia 26 września 1978 r. w sprawie regulaminu organizacyjnego i zakresu działania Biura Śledczego MSW*, k. 186–187.

⁶³ AIPN, MSW II, 1412/37, *Plan działania Sztabu MSW w związku z wprowadzeniem stanu wojennego*, 26 I 1981, k. 398–413.

Tabela nr 8. Stan etatowy wydziałów śledczych komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Biała Podlaska	3	3	3	3	3	3	3
Białystok	12	12	12	12	12	12	12
Bielsko-Biała	6	6	8	8	8	8	8
Bydgoszcz	14	14	14	14	14	14	14
Chełm	3	3	4	4	6	6	6
Ciechanów	3	3	3	3	3	3	3
Częstochowa	6	6	8	8	8	8	8
Elbląg	4	4	6	6	6	6	6
Gdańsk	22	22	22	22	22	22	22
Gorzów Wlkp.	5	5	5	5	5	5	5
Jelenia Góra	6	6	6	6	6	6	6
Kalisz	5	5	7	7	7	7	7
Katowice	28	28	28	28	28	28	28
Kielce	14	14	14	14	14	14	14
Konin	3	3	4	4	5	5	5
Koszalin	9	9	9	9	9	9	9
Kraków	15	15	15	15	15	15	15
Krosno	3	3	4	4	5	5	5
Legnica	5	5	5	5	5	5	5
Leszno	3	3	3	3	3	4	4
Lublin	15	15	15	15	15	15	15
Łomża	3	3	3	3	3	3	3
Łódź	18	18	18	18	18	18	18
Nowy Sącz	3	3	3	3	5	5	5
Olsztyn	12	12	12	12	12	13	13
Opole	13	13	13	13	13	13	13
Ostrołęka	3	3	3	3	3	3	3
Piła	4	4	4	4	4	4	4
Piotrków Tryb.	4	4	6	6	8	8	8
Płock	5	5	5	5	7	7	7
Poznań	21	21	21	21	21	21	21
Przemysł	4	4	5	5	5	5	5
Radom	5	5	8	8	8	8	8
Rzeszów	12	12	12	12	12	12	12
Siedlce	4	4	4	4	4	4	4
Sieradz	3	3	3	3	3	3	3
Skiernewice	4	4	4	4	4	4	4
Słupsk	5	5	5	5	5	5	5
Suwalki	3	3	3	3	3	3	3
Szczecin	18	18	18	18	18	18	18
Tarnobrzeg	6	6	6	6	6	6	6
Tarnów	4	4	4	4	5	5	5
Toruń	5	5	5	5	6	6	6

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Wałbrzych	6	6	6	6	6	6	6
Warszawa	31	31	31	31	31	32	32
Wrocław	3	3	3	3	4	4	4
Wrocław	21	21	21	21	21	21	21
Zamość	3	3	4	4	6	6	6
Zielona Góra	12	12	12	12	12	12	12
Razem	419	419	437	437	452	455	455

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, *Wydział Śledczy – stan etatowy 1975–1981*.

prowadziło prace badawczo-rozwojowe z dziedziny kryptografii i techniki kryptograficznej. Do zakresu działań Biura należał również dekryptaż szyfrów obcych dla potrzeb jednostek resortu spraw wewnętrznych oraz prowadzenie prac nad rozwojem metod i technik dekryptażowych⁶⁴. Biuro zapewniało łączność szyfrową jednostek organizacyjnych MSW (centralnych, terenowych oraz rezydentur krajowych i zagranicznych) oraz odpowiadało za użytkowanie i konserwację urządzeń techniki szyfrującej wykorzystywanych w MSW (stacje szyfrowe oraz stacje telegraficzne)⁶⁵ i poza resortem, między innymi przez Obronę Cywilną i wojewódzkie komitety obrony podlegające Komitetowi Obrony Kraju. Odpowiadało też za stacje szyfrów w MSZ oraz w przedstawicielstwach dyplomatycznych PRL. Organizacyjnie Biuro „A” składało się w 1975 r. z pięciu wydziałów (I–IV oraz Wydział Inspekcji). W 1978 r. powstały dodatkowe dwa wydziały (V i VI). Na szczeblu województw istniały natomiast samodzielne sekcje „A”.

Tabela nr 9. Stan etatowy samodzielnych sekcji „A” komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Biała Podlaska	5	5	5	7	7	7	7
Białystok	9	9	9	9	9	9	9
Bielsko-Biała	5	5	5	8	8	8	8
Bydgoszcz	9	9	9	9	9	9	9
Chelm	5	5	5	7	7	7	7
Ciechanów	5	5	5	7	7	7	7
Częstochowa	5	5	5	7	7	7	7
Elbląg	5	5	5	7	7	7	7
Gdańsk	11	11	11	11	11	11	11
Gorzów Wlkp.	5	5	5	7	7	7	7
Jelenia Góra	5	5	5	7	7	7	7
Kalisz	5	5	5	7	7	7	7

⁶⁴ AIPN, 01096/16, *Zarządzenie nr 007/89 ministra spraw wewnętrznych z dnia 14 lutego 1989 roku w sprawie zakresu działania Biura „A” MSW*, b.p. Biuro „A” MSW używało również nazwy Biuro Szyfrów MSW oraz Jednostka Wojskowa 1919.

⁶⁵ Naprawy sprzętu szyfrującego wykonywało Biuro „A” oraz sekcje „A” w komendach wojewódzkich MO we Wrocławiu, Łodzi, Olsztynie, Szczecinie, Rzeszowie i Katowicach.

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Katowice	8	8	8	8	8	15	15
Kielce	10	10	10	10	10	10	10
Konin	5	5	5	7	7	7	7
Koszalin	9	9	9	9	9	9	9
Kraków	9	9	9	9	9	9	9
Krosno	5	5	5	7	7	7	7
Legnica	5	5	5	7	7	7	7
Leszno	5	5	5	7	7	7	7
Lublin	10	10	10	10	10	10	10
Łomża	5	5	5	7	7	7	7
Łódź	11	11	11	11	11	11	11
Nowy Sącz	5	5	5	7	7	7	7
Olsztyn	11	11	11	11	11	11	11
Opole	6	6	6	6	6	6	6
Ostrołęka	5	5	5	7	7	7	7
Piła	5	5	5	7	7	7	7
Piotrków Tryb.	5	5	5	7	7	7	7
Płock	5	5	5	7	7	7	7
Poznań	12	12	12	12	12	12	12
Przemyśl	5	5	5	7	7	7	7
Radom	5	5	5	8	8	8	8
Rzeszów	11	11	11	11	11	11	11
Siedlce	5	5	5	8	8	8	8
Sieradz	5	5	5	7	7	7	7
Skierzwice	9	9	9	9	9	9	9
Słupsk	5	5	5	7	7	7	7
Suwałki	5	5	5	7	7	7	7
Szczecin	12	12	12	12	12	12	12
Tarnobrzeg	5	5	5	7	7	7	7
Tarnów	5	5	5	7	7	7	7
Toruń	5	5	5	7	7	7	7
Wałbrzych	5	5	5	7	7	7	7
Warszawa	7	7	7	12	12	12	12
Włocławek	5	5	5	7	7	7	7
Wrocław	14	14	14	14	14	14	14
Zamość	5	5	5	7	7	7	7
Zielona Góra	9	9	9	9	9	9	9
Razem	332	332	332	402	402	409	409

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, *Sam[odzielna] Sekcja „A” – stan etatowy 1975–1981.*

Pion „B”

Pion „B” MSW funkcjonował na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0110/73 z 19 listopada 1973 r. w sprawie regulaminu organizacyjnego i zakresu działania Biura „B” MSW, zmienionego zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych nr 0057/85 z 2 czerwca 1985 r. Określało ono, że Biuro „B” „od-

powiedzialne jest za organizowanie i prowadzenie całokształtu działań w zakresie obserwacji, dokonywanie wywiadów-ustaleń oraz wstępnego rozpoznania i zabezpieczenia operacyjnego dyplomatów, cudzoziemców i innych osób zleczanych do kontroli obserwacyjnej (figurantów) w ich miejscach zamieszkania i obiektach czasowego pobytu, dla potrzeb jednostek operacyjnych MSW”⁶⁶.

Biuro zajmowało się prowadzeniem tajnej obserwacji zewnętrznej (Ozew.) przez wywiadowców, prowadzeniem działań obserwacyjnych oraz koordynowaniem tych działań w skali kraju, zabezpieczaniem operacyjnym określonych hoteli wykorzystywanych najczęściej przez cudzoziemców z krajów kapitalistycznych (w ramach spraw obiektowych, których celem było ujawnianie powiązań tych cudzoziemców z obywatelami polskimi)⁶⁷. Prowadzono również obserwację osób rozpracowywanych zatrzymujących się w tych hotelach oraz – na zlecenia właściwych jednostek organizacyjnych MSW – tajne przeszukania. Dokonywano ustaleń dotyczących osób lub numerów rejestracyjnych samochodów na potrzeby jednostek MSW, opierając się na sieci tak zwanych osobowych źródeł informacji. Organizowano i wykorzystywano specjalne punkty obserwacyjne na wypadek „poważnego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego”. Wykorzystywano środki techniki operacyjnej, w tym urządzenia podsłuchowe, dokumentowanie za pomocą techniki telewizyjnej, filmowej i fotograficznej. Przygotowywano urządzenia kamuflujące, mieszkania konspiracyjne, stałe bądź ruchome zakryte punkty obserwacyjne (ZPO), stałe punkty sygnalizacyjne (SPS) i lokale kontaktowe do zadań służbowych i współpracy z osobowymi źródłami informacji. Opiniowano zapotrzebowanie na dokumenty legalizacyjne dotyczące mieszkań konspiracyjnych, ewidencjonowano obserwację osób, przeprowadzonych wywiadów i zabezpieczanych obiektów. Pion ten pełnił funkcje usługowe dla Milicji Obywatelskiej, niemniej większość zleceń była realizowana na rzecz SB.

Biuro „B” składało się pod koniec lat siedemdziesiątych z trzynastu wydziałów (I–XII oraz Wydział Ogólny). W latach osiemdziesiątych powstało kilka nowych wydziałów, między innymi Wydział XVI prowadzący obserwację placówek dyplomatycznych. W komendach wojewódzkich MO zadania pionu realizowały wydziały „B”. W lipcu 1982 r. w 23 komendach wydziały „B” przekształcono w sekcje „B” należące do Wydziału Zabezpieczenia Operacyjnego. Sekcje te tylko przygotowywały obserwację (tę realizowały wydziały „B” istniejące w większych województwach) oraz prowadziły pracę agenturalną na odcinkach powierzonych pionowi „B”. W połowie lat osiemdziesiątych w wojewódzkich urzędach spraw wewnętrznych w ramach wydziałów „B” funkcjonowały sekcje hotelowe (zabezpieczające operacyjnie bazę noclegową), ds. specjalnych, obserwacyjne, a w ośmiu urzędach (w Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu) także sekcje ds. wywiadów i ustaleń. Do Biura „B” należała również przygotowująca kadry Szkoła Chorażych („B”) MSW w Warszawie.

⁶⁶ AIPN, 01096/10, *Zarządzenie nr 0057/85 ministra spraw wewnętrznych z 2 czerwca 1985 r. w sprawie zakresu działania i organizacji Biura „B” MSW*, k. 69–72.

⁶⁷ Zabezpieczeniem hoteli zajmował się Wydział IX Biura „B”, koordynował również działalność sekcji hotelowych w wydziałach „B”.

Tabela nr 10. Stan etatowy wydziałów „B” komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Biała Podlaska	4	4	4	4	4	4	4
Białystok	35	35	35	35	35	35	35
Bielsko-Biała	4	4	4	4	4	4	4
Bydgoszcz	60	60	50	50	50	50	50
Chełm	4	4	4	4	4	4	4
Ciechanów	4	4	4	4	4	4	4
Częstochowa	4	24	24	26	32	32	32
Elbląg	4	4	4	6	27	27	27
Gdańsk	136	136	136	139	139	139	139
Gorzów Wlkp.	4	4	4	4	4	4	4
Jelenia Góra	4	4	4	6	6	6	6
Kalisz	6	26	26	26	26	26	26
Katowice	97	97	97	99	99	99	99
Kielce	46	46	35	35	35	35	35
Konin	4	4	4	4	4	4	4
Koszalin	63	63	63	63	63	63	63
Kraków	90	110	110	110	110	125	125
Krosno	4	4	4	4	4	4	4
Legnica	4	4	4	6	2	7	27
Leszno	4	4	4	4	4	4	4
Lublin	45	45	45	45	57	57	57
Łomża	4	4	4	4	4	4	4
Łódź	101	101	101	101	101	101	101
Nowy Sącz	10	10	10	13	13	13	13
Olsztyn	47	47	47	48	48	48	48
Opole	41	41	37	37	37	37	37
Ostrołęka	4	4	4	4	4	4	4
Piła	4	4	4	4	4	4	4
Piotrków Tryb.	4	4	4	4	4	4	4
Płock	4	4	4	4	4	4	4
Poznań	100	100	100	105	105	105	105
Przemyśl	4	4	4	24	24	24	24
Radom	4	24	24	24	30	30	30
Rzeszów	63	52	52	52	52	52	52
Siedlce	4	4	4	4	4	4	4
Sieradz	4	4	4	4	4	4	4
Skierzwice	4	4	4	4	4	4	4
Słupsk	4	4	4	4	4	4	4
Suwalki	4	4	4	5	5	5	5
Szczecin	118	129	129	131	131	131	131
Tarnobrzeg	4	4	4	4	4	4	4
Tarnów	4	4	4	6	6	6	6
Toruń	4	24	24	24	32	32	32

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Wałbrzych	4	4	4	4	4	4	4
Warszawa	140	140	165	165	165	165	165
Wrocław	4	4	4	4	4	4	4
Wrocław	90	90	90	90	90	90	90
Zamość	4	4	4	4	4	4	4
Zielona Góra	45	45	45	45	45	45	45
Razem	1453	1553	1553	1600	1684	1699	1699

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, Wydział „B” – stan etatowy 1975–1981.

Pion „C”

Pion „C” MSW należał do najbardziej rozbudowanych struktur SB. Jego pracę normowało zarządzenie nr 035/81 z 12 sierpnia 1981 r. W 1975 r. Biuro „C” MSW⁶⁸ składało się z sześciu wydziałów. Wydział I opracowywał informacje statystyczne i sprawozdawcze dotyczące spraw i ewidencji operacyjnej w Biurze „C”, odpowiadał na korespondencję wysyłaną przez jednostki MSW, prowadził też ewidencję i rejestrację osobowych źródeł informacji MO. Wydział II pełnił rolę archiwum, które magazynowało i opracowywało akta wytworzone w centrali MSW (teczki wyeliminowanych współpracowników sieci agenturalnej, zakończone sprawy operacyjne i teczki obiektowe, sprawozdawczość i korespondencja jednostek operacyjnych SB), a także wypożyczało i udostępniało je⁶⁹. Wydział III prowadził centralną kartotekę zagadnieniową zawierającą informacje o osobach rozpracowywanych i współpracownikach SB pod kątem ich wspólnych cech, do których należały: adres zamieszkania, miejsce pracy, środowisko, w którym tajny współpracownik był wykorzystywany, pseudonimy, zawody specjalistyczne, znajomość języków obcych. Inna kartoteka zagadnieniowa zbudowana została według charakteru przestępstw i obejmowała między innymi szpiegów, bandytów, członków organizacji nielegalnych, sabotażystów i dywersantów, pracowników policji i Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego z okresu międzywojennego, członków organizacji hitlerowskich i osób z nimi współpracujących. Wydział ten prowadził również centralną kartotekę czynnej i wyeliminowanej sieci agenturalno-informacyjnej, gromadzącą wszystkie tego typu rejestracje w skali kraju – nie tylko SB i MO, ale także pokrewnych służb operacyjnych (Wojskowa Służba Wewnętrzna, Zwiad Wojsk Ochrony Pogranicza, Zarząd II Sztabu Generalnego WP). Kartoteka ta obejmowała tajnych współpracowników i kandydatów na tajnych współpracowników, gospodarzy lokali

⁶⁸ Dla celów zewnętrznych Biuro „C” używało nazwy Centralne Archiwum MSW; analogicznie wydziały „C” w województwach używały nazwy Archiwum KW MO, a następnie Archiwum WUSW.

⁶⁹ Wydział II oraz jego odpowiedniki terenowe funkcjonował na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 034/74 z 10 V 1974 r., wraz ze zmianami wprowadzonymi zarządzeniem nr 030/79 z 2 VII 1979 r. W wydziale tym powstało kilkadziesiąt prac analitycznych, m.in. *Informator o osobach skazanych w PRL za działalność szpiegowską w latach 1944–1982*; *Informator o delegatach na I Krajowy Zjazd NSZZ „Solidarność”*; *Informator dotyczący zbiorów ikonograficznych zakwestionowanych w dniu 13 XII 1981 r. w Regionach b. NSZZ „Solidarność”*; *Walka aparatu BP o utrudnienie władzy ludowej w Polsce w latach 1944–1948*. Powstało tu również ponad 160 opracowań dotyczących organizacji podziemnych z lat czterdziestych.

kontaktowych i mieszkań konspiracyjnych, kontakty operacyjne i służbowe, osoby rozpracowywane i obserwowane, kontakty osób rozpracowywanych⁷⁰. W Wydziale III rejestrowano również teczki ewidencji operacyjnej na księży (TEOK) oraz – w ramach tak zwanej centralnej kartoteki ogólnoinformacyjnej – osoby, którymi interesowały się operacyjnie wymienione służby. Do tej kategorii należały na przykład osoby („figuranci”) objęte sprawami operacyjnymi prowadzonymi przez jednostki operacyjne MSW, uczestnicy wydarzeń grudniowych 1970 r., osoby o poglądach „prosyjonistycznych”, osoby, których wyjazd za granicę byłby niewskazany, osoby dopuszczone do prac tajnych. Od 1980 r. w kartotece znalazły się informacje o działaczach „Solidarności”, a następnie o osobach internowanych.

W związku z olbrzymim przyrostem materiału do rejestracji w lipcu 1982 r. podjęto decyzję, by Wydział III zaprzestał rejestrowania 25 kategorii, między innymi członków organizacji politycznych z okresu międzywojennego czy PSL z lat czterdziestych, żołnierzy AK, BCh – jeżeli po 1944 r. nie działali przeciwko władzom komunistycznym, żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, repatriantów z ZSRR, osób utrzymujących do 1970 r. kontakty z mieszkańcami krajów kapitalistycznych, byłych tajnych współpracowników i właścicieli lokali kontaktowych, jeżeli ich teczki personalne zniszczono. Z tych samych względów w marcu 1984 r. wyłączono z kartoteki wszystkie informacje dotyczące paszportów. W zasobie Wydziału IV znajdowały się akta wytworzone w okresie międzywojennym i podczas II wojny światowej, między innymi przez MSW, Oddział II Sztabu Głównego WP, Oddział VI Naczelnego Wodza w Londynie, akta funkcjonariuszy Policji Państwowej, Straży Granicznej i Straży Więziennej. Poza tym zgromadzono tu dokumenty o charakterze administracyjnym powstałe po 1944 r. w MBP, Komitecie ds. Bezpieczeństwa Publicznego, MSW, Komendzie Głównej MO, Departamencie Politycznym Ministerstwa Administracji Publicznej, Biurze Pełnomocnika ds. Repatriacji, a także akta personalne funkcjonariuszy MBP, MSW i KG MO⁷¹. Wydział VI prowadził krajową ewidencję poszukiwanych przestępców, osób podejrzanych oraz zaginionych, do niego należały również kancelaria jawna i tajna Biura „C”. Wydział VII prowadził Centralne Biuro Adresowe (CBA) zawierające informacje o wszystkich dorosłych obywatelach polskich (w 1983 r. kartoteka CBA zawierała dane identyfikacyjno-adresowe 27 mln osób).

W końcu lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych w strukturze Biura „C” nastąpiło wiele zmian wynikających ze wzrostu stawianych przed nim zadań. Na mocy zarządzenia nr 027/Org ministra spraw wewnętrznych z 15 czerwca 1977 r. powstał Wydział V. Do zakresu jego pracy wchodziło „gromadzenie, ewidencjonowanie i systematyzowanie informacji o osobach, instytucjach i organizacjach prowadzących wrogą działalność przeciwko państwu wspólnoty socjalistycznej. Analiza materiałów dotyczących tego tematu i ich wymiana z zainteresowanymi służbami bezpieczeństwa państw socjalistycznych. Sprawdzanie informacji i przekazywanie zainteresowanym jednostkom SB MSW oraz opracowywanie propozycji w zakresie współpracy służb bezpieczeństwa państw socjali-

⁷⁰ AIPN, 01435/21, *Historia Biura „C”*, oprac. W. Kapczuk, Warszawa 1984.

⁷¹ W Wydziale IV opracowano m.in. pozycje: *Służba Bezpieczeństwa PRL w latach 1944–1978. Centrala oraz Informator o nielegalnych, antypaństwowych organizacjach i bandach w latach 1944–1956*.

stycznych”⁷². Wydział prowadził komputerową kartotekę Połączonego Systemu Danych o Przeciwniku (PSED), którego końcówka znajdowała się w Moskwie. 1 lipca 1977 r. prowadzenie kartoteki osobowych źródeł informacji MO przejął od Wydziału I Wydział VI.

1 kwietnia 1980 r. na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 016/Org do Biura „C” włączono Biuro Informatyki MSW, składające się z trzech wydziałów (I–III). Miało to na celu skupienie w jednym miejscu wszystkich prac związanych z informatyzacją resortu. Powstały wówczas: Wydział IX Biura „C” zajmujący się opracowywaniem projektów systemów informatycznych i ich oprogramowaniem oraz prowadzeniem szkoleń; Wydział X, do którego zadań należało przenoszenie danych do komputera i obsługa eksploatacyjna sprzętu komputerowego; Wydział XI zapewniający serwis urządzeń komputerowych oraz zaopatrzenie Biura w środki techniczne do tego sprzętu. W związku z wejściem w życie ustawy z 14 grudnia 1982 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej, na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 020/Org z 29 kwietnia 1983 r. utworzono Wydział XII. Koordynował on zadania związane z wprowadzaniem w życie ustawy z 14 grudnia 1982 r., opiniował osoby, które miały zostać dopuszczone do informacji niejawnych oraz nadzorował przestrzeganie przepisów ustawy we wszystkich instytucjach i zakładach pracy posiadających informacje o charakterze niejawnym. W 1983 r. kartotekę zagadnieniową przeniesiono z Wydziału III do Wydziału I, nieco później do Wydziału I przeniesiono również kartotekę czynnej i wyeliminowanej sieci agenturalno-informacyjnej SB i MO. W połowie lat osiemdziesiątych powstał Wydział XIa zajmujący się gospodarką sprzętem komputerowym w MSW⁷³.

Na szczeblu wojewódzkim funkcjonowały wydziały „C”. Racjonalizując strukturę organizacyjną, w lipcu 1982 r. w 23 mniejszych komendach rozwiązano je i na ich bazie utworzono sekcje „C” wchodzące w skład wydziałów zabezpieczenia operacyjnego. Wydziały „C” składały się z trzech sekcji: I prowadziła ewidencję aktualnych i wyeliminowanych zainteresowań⁷⁴, dokonywała sprawdeń kartotecznych, sporządzała analizy i opracowania, II zajmowała się opiniowaniem osób i udzielaniem informacji, III natomiast prowadziła archiwum⁷⁵.

⁷² AIPN, 01435/21, *Historia Biura „C”*, oprac. W. Kapczuk, Warszawa 1984.

⁷³ W końcu lat osiemdziesiątych w MSW funkcjonowały m.in. następujące systemy informacyjne: ZSKO – Zintegrowany System Kartotek Operacyjnych, ESEZO – Elektroniczny System Ewidencji Zadań Operacyjnych (Departamenty III–VI), CROS – Centralny Rejestr Osób i Spraw, JODŁA – system rejestrujący internowanych po wprowadzeniu stanu wojennego, ESPIN – system służący rejestracji spraw i osób Departamentu II, EZOP IV – system rejestrujący wszystkie osoby służące i zatrudnione w Kościele rzymskokatolickim, KADRA-MSW – system rejestrujący pracowników resortu.

⁷⁴ W ewidencji operacyjnej rejestrowano tajnych współpracowników, właścicieli lokali kontaktowych, mieszkania konspiracyjne, skrzynki adresowe i „martwe skrzynki”, kandydatów na tajnych współpracowników i właścicieli lokali konspiracyjnych, sprawy operacyjne (operacyjnego sprawdzenia, operacyjnego rozpracowania, sprawy obiektowe i kwestionariusze ewidencyjne), osoby objęte operacyjnym zainteresowaniem w sprawach i kwestionariuszach, teczki kontrolne spraw, zasadzki i zakryte punkty obserwacyjne. W ramach współpracy z organami wojskowymi (Wojskową Służbą Wewnętrzną oraz Zarządem WSW Jednostek Wojskowych MSW) rejestrowano również większość spraw i osób, którymi te służby się zajmowały.

⁷⁵ AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 053/2179, *Protokół z narady partyjno-służbowej Wydziału „C” WUSW we Wrocławiu*, 3 III 1986, k. 157.

Tabela nr 11. Stan etatowy wydziałów „C” komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Biała Podlaska	4	4	4	5	5	5	5
Białystok	14	14	14	15	15	15	15
Bielsko-Biała	5	7	7	9	11	11	11
Bydgoszcz	15	15	15	16	16	16	16
Chełm	4	4	4	5	5	5	5
Ciechanów	4	4	4	5	5	5	5
Częstochowa	5	6	6	8	9	9	9
Elbląg	5	6	6	7	8	8	8
Gdańsk	19	20	20	21	21	21	21
Gorzów Wlkp.	4	5	5	6	8	8	8
Jelenia Góra	4	5	5	6	7	7	7
Kalisz	5	6	6	7	8	8	8
Katowice	30	32	32	34	34	34	34
Kielce	15	16	16	17	17	17	17
Konin	4	5	5	6	7	7	7
Koszalin	13	13	13	14	14	14	14
Kraków	16	17	17	19	19	19	19
Krosno	4	4	4	5	6	6	6
Legnica	4	4	4	6	7	7	7
Leszno	4	4	4	5	6	6	6
Lublin	15	16	16	18	19	19	19
Łomża	4	4	4	5	5	5	5
Łódź	17	17	17	19	19	19	19
Nowy Sącz	4	4	4	5	6	6	6
Olsztyn	15	15	15	16	16	16	16
Opole	15	16	16	18	18	18	18
Ostrołęka	4	4	4	5	5	5	5
Piła	4	5	5	6	7	7	7
Piotrków Tryb.	4	5	5	6	7	7	7
Płock	4	5	5	6	7	7	7
Poznań	18	19	19	21	22	22	22
Przemyśl	4	4	4	5	5	5	5
Radom	5	6	6	8	10	10	9
Rzeszów	15	15	15	17	18	18	18
Siedlce	4	5	5	6	7	7	7
Sieradz	4	5	5	6	6	6	6
Skieriewice	4	4	4	5	5	5	5
Słupsk	4	5	5	6	7	7	7
Suwalki	4	4	4	5	6	6	6
Szczecin	16	17	17	19	19	19	19
Tarnobrzeg	4	5	5	6	7	7	7
Tarnów	4	5	5	6	7	7	7
Toruń	5	6	6	7	9	9	9

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Wałbrzych	4	5	5	7	9	9	9
Warszawa	37	38	32	34	34	33	33
Wrocław	4	4	4	5	6	6	6
Wrocław	17	19	19	22	23	23	23
Zamość	4	5	5	6	6	6	6
Zielona Góra	13	14	14	15	15	15	15
Razem	434	467	461	526	558	557	556

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, Wydział „C” – stan etatowy 1975–1981.

Pion „T”

Zakres działania pionu „T” określało zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 00167/71 z 16 grudnia 1971 r. wprowadzające regulamin organizacyjny Departamentu Techniki MSW. Do podstawowych jego zadań należała instalacja i eksploatacja aparatury podsłuchowej i podglądowej, głównie w hotelach, obiektach sakralnych i aresztach. Pion ten zajmował się także udoskonalaniem środków technicznych oraz sporządzaniem dokumentów dla celów operacyjnych⁷⁶. W 1975 r. Departament Techniki MSW składał się z czternastu wydziałów (I–XII, Inspekcji i Analiz, „T”), w 1977 r. utworzono dodatkowo wydziały XIII oraz XIV (powstał na bazie Wydziału „T”). Poza tym istniały tu samodzielne sekcje filmowe, laboratorium elektroniki, chemii oraz warsztaty produkcyjne. W komendach wojewódzkich MO funkcjonowały wydziały „W” oraz od 1982 r. sekcje „W” w wydziałach zabezpieczenia operacyjnego. Podstawowymi środkami pracy operacyjnej pionu były: podsłuch telefoniczny i pomieszczeń (lub pokojowy), stosowany najrzadziej podgląd dokumentowany filmowo lub fotograficznie (PDF) oraz tajne przeszukanie (TP) – we współpracy z pionem „B” i wydziałem, na którego rzecz realizowano zamówienie. W pracy operacyjnej pion „T” wykorzystywał również sieć tajnych współpracowników oraz pracowników zaufanych rekrutujących się głównie z pracowników urzędów telekomunikacyjnych.

W okresie stanu wojennego pion „T” był odpowiedzialny w skali kraju za cenzurę korespondencji oraz kontrolę rozmów telefonicznych w sieci publicznej. Realizowano to poprzez Główny Urząd Cenzury MSW oraz wojewódzkie urzędy cenzury, w których skład weszła wydzielona kadra i środki techniczne pionu „T”⁷⁷. Jednostki organizacyjne pionu „T” mogły również wyłączyć telekomunikacyjne łącza międzynarodowe i ograniczać połączenia krajowe⁷⁸.

W KW MO we Wrocławiu w latach osiemdziesiątych w ramach Wydziału „T” istniały: Sekcja I-A (instalacja techniki operacyjnej podsłuchów pomieszczeń), Sekcja I-B (eksploatacja urządzeń techniki operacyjnej), Sekcja II (instalacja i eksploatacja techniki operacyjnej podsłuchów telefonicznych w centralach

⁷⁶ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990...*, s. 242.

⁷⁷ AIPN, MSW II, 1412/37, *Notatka służbowa dot[ycząca] organizacji cenzury przesyłek pocztowych*, 17 I 1981, k. 372–378; G. Majchrzak, *Ocenzurowano*, „Karta” 1999, nr 29, s. 141–148. Zgodnie z zasadami organizacyjnymi jeden z wicedyrektorów Departamentu Techniki MSW z chwilą powołania Głównego Urzędu Cenzury MSW został mianowany jego wicedyrektorem.

⁷⁸ AIPN, MSW II, 1412/37, *Plan działania Sztabu MSW w związku z wprowadzeniem stanu wojennego*, 26 I 1981, k. 398–413.

telefonicznych), Sekcja Specjalna (dokumentacja filmowa osób i zdarzeń), Sekcja Foto i TP (tajnych przeszukań)⁷⁹.

Tabela nr 12. Stan etatowy wydziałów „T” komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Biała Podlaska	7	7	9	9	9	9	9
Białystok	24	24	24	24	24	24	24
Bielsko-Biała	16	16	18	18	18	18	19
Bydgoszcz	37	37	37	37	37	37	37
Chełm	7	7	9	9	9	9	9
Ciechanów	7	7	9	9	9	9	9
Częstochowa	16	21	21	21	21	21	21
Elbląg	16	16	18	18	18	18	22
Gdańsk	62	62	62	62	62	62	65
Gorzów Wlkp.	11	11	16	16	16	16	16
Jelenia Góra	9	9	11	11	11	11	11
Kalisz	11	11	16	16	16	16	16
Katowice	57	57	62	62	62	62	62
Kielce	28	28	28	28	28	28	28
Konin	9	9	11	11	11	11	11
Koszalin	42	42	42	42	42	42	42
Kraków	58	58	58	58	58	58	58
Krosno	9	9	11	11	11	11	15
Legnica	11	11	11	18	11	11	11
Leszno	7	7	9	9	9	9	9
Lublin	30	30	30	37	30	30	30
Łomża	11	11	16	16	16	16	16
Łódź	41	41	46	46	46	46	46
Nowy Sącz	11	23	23	23	23	23	24
Olsztyn	35	35	35	35	35	35	35
Opole	28	28	28	28	28	28	28
Ostrołęka	7	7	9	9	9	9	9
Piła	7	7	9	9	9	9	9
Piotrków Tryb.	11	11	16	16	16	16	16
Płock	16	16	21	21	21	21	21
Poznań	40	40	40	46	40	40	40
Przemyśl	9	9	9	14	19	19	19
Radom	16	29	29	29	29	29	29
Rzeszów	36	36	36	36	36	36	36
Siedlce	7	7	11	11	11	11	11
Sieradz	7	16	16	16	16	16	15
Skieriewice	7	7	9	9	9	9	9

⁷⁹ AIPN Wrocław, KW MO Wrocław, 053/2179, *Protokół z narady partyjno-robotniczej Wydziału „T”*, 14 II 1986.

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Ślusk	16	16	16	16	16	16	16
Suwałki	9	9	11	11	11	11	11
Szczecin	50	50	50	50	50	50	50
Tarnobrzeg	16	16	16	16	19	19	19
Tarnów	11	21	21	21	21	21	21
Toruń	16	16	20	20	20	20	24
Wałbrzych	11	11	17	17	17	17	17
Warszawa	–	–	–	–	–	–	–
Włocławek	11	11	23	23	23	23	23
Wrocław	49	49	49	49	49	49	41
Zamość	9	9	11	11	11	11	11
Zielona Góra	25	25	25	25	25	25	25
Razem	986	1078	1124	1149	1157	1157	1165

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, Wydział „T” – stan etatowy 1975–1981.

Pion „W”

Zadania pionu „W” określało zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 0048/79 z 27 grudnia 1979 r. w sprawie zakresu działania i organizacji Biura „W” MSW, zmienione zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych nr 0094/82 z 17 grudnia 1982 r. Biuro „W” było „jednostką SB wyspecjalizowaną w realizacji zadań związanych z ochroną łączności pocztowej – w sferze obrotu listowego i paczkowego – przed wykorzystaniem jej do prowadzenia wrogiej lub przestępczej działalności skierowanej przeciwko podstawowym interesom obronnym, gospodarczym i politycznym PRL”⁸⁰. W ramach swych zadań operacyjno-technicznych komórki „W” typowały i pozyskiwały osoby do współpracy, które umożliwiały tajny dostęp do korespondencji. Funkcjonariusze i tak zwani pracownicy zaufani, rekrutujący się spośród osób zatrudnionych na poczcie (w punktach przesyłczych i telegraficznych, sortowniach), segregowali korespondencję, wylawiając to, co było interesujące pod względem operacyjnym. Korespondencję krajową kontrolowano wrywkowo albo wykonując zamówienia pionów operacyjnych, korespondencję z i do krajów kapitalistycznych natomiast systematycznie i planowo. W Biurze „W” prowadzono prace naukowo-badawcze dotyczące metod ujawniania różnych postaci pisma utajonego oraz środków służących do ich sporządzania, wykonywano także takie środki dla celów operacyjnych⁸¹.

Pion „W” składał się z Biura „W” na szczeblu centrali oraz wydziałów „W” w województwach. W latach siedemdziesiątych Biuro „W” składało się z pięciu wydziałów: I, II, III (zajmował się perlustracją korespondencji zagranicznej), Inspekcji i Analiz oraz Chemicznego. Reorganizując MSW w 1975 r., w jedenastu mniejszych województwach nie utworzono wydziałów „W” (Biała Podlaska, Bielsko-Biała, Chełm, Ciechanów, Leszno, Nowy Sącz, Ostrołęka, Sieradz,

⁸⁰ AIPN, 01096/5, Zarządzenie nr 0094/82 ministra s[praw] w[ewnętrznych] z dnia 17 grudnia 1982 r. w sprawie zakresu działania i organizacji Biura „W” MSW, k. 37–39. W korespondencji na zewnątrz Biuro „W” używało nazwy Jednostka Wojskowa nr 1944.

⁸¹ *Ibidem*.

Skierniewice, Suwałki, Zamość). Po reorganizacji funkcjonowało 38 wydziałów „W” przy komendach wojewódzkich MO (w ich składzie znajdowały się również grupy „W” wykonujące zadania poza miastami wojewódzkimi) oraz Samodzielna Grupa „W” w Gdyni (kontrolująca przesyłki przechodzące przez tamtejszy port). Wzrost zadań stawianych przed pionem „W” wymusił jego dalszą rozbudowę. Już w 1976 r. utworzono wydziały „W” przy KW MO w Bielsku-Białej i Sieradzu, w 1977 r. w Lesznie. W lipcu 1982 r. w mniejszych komendach dotychczasowe wydziały „W” przekształcono w sekcje „W” wchodzące w skład wydziałów zabezpieczenia technicznego.

W czasie stanu wojennego pion „W” organizował cenzurę przesyłek pocztowych – na bazie Biura „W” MSW utworzono Główny Urząd Cenzury MSW, na bazie wydziałów „W” zaś wojewódzkie urzędy cenzury przy komendach wojewódzkich MO, pracował też Rejonowy Urząd Cenzury w Gdyni⁸². Natomiast w województwach, gdzie nie było wydziałów „W”, utworzono urzędy cenzury, powołując do służby byłych funkcjonariuszy SB i MO przewidzianych do mobilizacyjnego uzupełnienia MSW w czasie „W”⁸³.

W końcu lat osiemdziesiątych Biuro „W” MSW miało 462 jawne stanowiska etatowe oraz osiem niejawnych. Rozwiązano je na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0115/Org z 30 maja 1989 r., a na bazie komórek Biura powstały trzy nowe wydziały Departamentu II MSW⁸⁴.

Tabela nr 13. Stan etatowy wydziałów „W” komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Biała Podlaska	–	–	–	–	–	–	–
Białystok	15	15	15	15	15	15	15
Bielsko-Biała	–	13	13	13	13	13	13
Bydgoszcz	18	18	18	18	18	18	18
Chełm	–	–	–	–	–	–	–
Ciechanów	–	–	–	–	–	–	–
Częstochowa	12	14	14	14	14	14	14
Elbląg	9	9	9	10	10	10	10
Gdańsk	45	45	45	47	47	47	47
Gorzów Wlkp.	9	9	9	10	10	10	10
Jelenia Góra	9	9	9	11	11	11	11
Kalisz	9	19	19	19	19	20	20
Katowice	29	42	42	65	65	80	80
Kielce	21	21	21	22	22	22	22
Konin	9	9	9	10	10	10	10

⁸² G. Majchrzak, *op. cit.*, s. 141–148. W skład urzędów cenzury weszły również wydzielone środki pionu „T”.

⁸³ AIPN, MSW II, 1412/37, *Notatka służbowa dot[ycająca] organizacji cenzury przesyłek pocztowych*, 17 I 1981, k. 372–378.

⁸⁴ AIPN, 0658/25, *Zarządzenie organizacyjne ministra spraw wewnętrznych nr 0115/Org z 30 V 1989 r.*, k. 19.

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Koszalin	20	20	20	22	22	22	22
Kraków	28	28	28	30	30	31	31
Krosno	9	9	9	10	10	10	10
Legnica	10	14	14	21	21	21	21
Leszno	–	–	8	9	9	9	9
Lublin	23	25	25	25	25	25	25
Łomża	9	9	9	9	9	9	9
Łódź	22	22	22	22	22	22	22
Nowy Sącz	–	–	–	–	–	–	–
Olsztyn	16	16	16	23	23	23	23
Opole	26	26	26	28	28	29	33
Ostrołęka	–	–	–	–	–	–	–
Piła	9	9	9	10	10	10	10
Piotrków Tryb.	9	9	9	10	10	10	10
Płock	9	99	10	10	10	13	19
Poznań	26	26	26	28	28	29	29
Przemyśl	9	9	9	10	10	13	19
Radom	11	14	14	14	14	14	14
Rzeszów	20	20	20	20	20	20	20
Siedlce	9	9	9	9	9	9	9
Sieradz	–	13	13	13	13	13	13
Skieniewice	–	–	–	–	–	–	–
Słupsk	9	14	14	14	14	16	16
Suwałki	–	10	10	10	10	10	10
Szczecin	41	41	41	41	41	42	42
Tarnobrzeg	14	18	18	18	18	18	18
Tarnów	10	10	10	11	11	11	11
Toruń	17	17	17	20	20	20	20
Wałbrzych	9	9	9	17	17	20	20
Warszawa	61	61	61	71	71	71	71
Włocławek	9	9	9	10	10	10	10
Wrocław	28	28	28	28	28	29	29
Zamość	–	–	–	–	–	–	–
Zielona Góra	10	10	10	13	13	13	13
Razem	658	737	745	830	830	862	872

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, Wydział „W” – stan etatowy 1975–1981.

Pion ochrony funkcjonariuszy

Na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0072/Org z 27 grudnia 1984 r. utworzono Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy MSW. Jednym z powodów powołania tego pionu było zamordowanie ks. Jerzego Popiełuszki, lecz nie mniej ważnym – ujawnianie fakty współpracy funkcjonariuszy MSW z podziemiem. Zarząd miał „zapobiegać i zwalczać popełniane przez funkcjonariuszy najpoważniejsze naruszenia prawa” oraz „zwalczać postawy i zachowania mogące wyrządzić poważne szkody interesom resortu spraw wewnętrznych oraz politycznym,

społecznym i gospodarczym interesom państwa”⁸⁵. Początkowo Zarząd był zaliczany do jednostek ogólnych MSW, dopiero decyzja ministra spraw wewnętrznych z 6 grudnia 1985 r. włączyła jego struktury do pionu SB⁸⁶. Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy stosował wszystkie metody i środki pracy operacyjnej, prowadził również postępowania wyjaśniające przeciwko funkcjonariuszom resortu. W toku realizacji spraw operacyjnych nie można było werbować tajnych współpracowników spośród funkcjonariuszy MSW, wyjątkami byli funkcjonariusze służby zasadniczej odbywający służbę w Zmotoryzowanych Odwodach Milicji Obywatelskiej oraz – w szczególnie uzasadnionych przypadkach – funkcjonariusze pozyskani na podstawie materiałów kompromitujących. Po zakończeniu rozpracowania takiego funkcjonariusza należało zwolnić ze służby w resorcie⁸⁷. W związku ze specyfiką pracy Zarząd działał w sposób utajniony nawet przed innymi komórkami MSW. W kartotece specjalnej umieszczano informacje o prowadzonych sprawach (sprawa operacyjnego sprawdzenia – SOS, sprawa operacyjnego rozpracowania – SOR, sprawa obiektowa – SO), o funkcjonariuszach będących w zainteresowaniu operacyjnym, tajnych współpracownikach i kandydatach na tajnych współpracowników, mieszkaniach konspiracyjnych i teczkach kontrolnych spraw. Przygotowywano również i planowano uruchomić w styczniu 1990 r. elektroniczny system ewidencji zainteresowań operacyjnych Zarządu, realizowany niezależnie od prac prowadzonych w Biurze „C” MSW.

Organizacyjnie Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy składał się z kierownictwa, Zespołu ds. SB (zajmował się departamentami I–VI, Biurem Studiów SB, Biurem Śledczym, Głównym Inspektoratem Ministra, Biurem Ochrony Rządu, Biurami „A”, „B”, „C”, „T”, „W”, Departamentem Techniki, Zarządem I, Biurem Paszportów, Gabinetem Ministra, Zarządem Polityczno-Wychowawczym, Biurem RKW), Zespołu ds. MO (biura: Operacyjne, Ruchu Drogowego, Prewencji, Kryminalne, do Walki z Przeszestwami Gospodarczymi, Dochodzeniowo-Śledcze, Kontroli i Analiz, Zakład Kryminalistyki), Zespołu ds. Pracowników Cywilnych (Biuro Organizacyjno-Prawne, departamenty: PESEL, Kadry, Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego, Społeczno-Administracyjny, Finansów, Zdrowia i Spraw Socjalnych, Inwestycji, Gospodarki Materiałowo-Technicznej, zarządy Łączności, Administracyjno-Gospodarczy, Główny Inspektorat Ochrony Przemysłu, redakcja „W służbie narodu”) oraz Zespołu ds. Analitycznych i Ogólnych⁸⁸. Ekspozyturami Zarządu w terenie były inspektoraty ochrony funkcjonariuszy przy Wojewódzkich Urzędach Spraw Wewnętrznych.

Pion ochrony funkcjonariuszy został rozwiązany na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 28/90 z 15 lutego 1990 r.⁸⁹ Bezpośrednią przyczy-

⁸⁵ *Ibidem*, 0789/1, Zarządzenie nr 0072/84 ministra s[praw] w[ewnętrznych] z dnia 27 XII 1984 r. w sprawie organizacji i zakresu działania Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy MSW, k. 11–13.

⁸⁶ *Ibidem*, 0789/170, Pismo dyrektora Biura Organizacyjno-Prawnego MSW, 24 XII 1985, k. 44.

⁸⁷ *Ibidem*, 0789/1, t. 1, Zarządzenie nr 0073/84 ministra s[praw] w[ewnętrznych] z 27 XII 1984 r. w sprawie uprawnień oraz metod i środków pracy pionu ochrony funkcjonariuszy i pracowników cywilnych, k. 14–16.

⁸⁸ *Ibidem*, 0789/1, t. 2, Zakresy przedmiotowe działania zespołów I, II i III ZOF MSW, 15 XI 1985, k. 165–167.

⁸⁹ *Ibidem*, 0789/1, Zarządzenie ministra s[praw] w[ewnętrznych] nr 28/90 z dnia 15 II 1990 r. w sprawie likwidacji niektórych jednostek organizacyjnych MSW, k. 2–3.

ną były nasilające się żądania funkcjonariuszy MSW, aby zlikwidować inwigilującą ich strukturę.

Tabela nr 14. Stan etatowy Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy według etatu 037/1 z 15 grudnia 1984 r.

Województwo	Stan etatowy	Województwo	Stan etatowy
Biała Podlaska	2	Ostrołęka	2
Białystok	3	Piła	2
Bielsko-Biała	3	Piotrków Tryb.	3
Bydgoszcz	4	Płock	3
Ciechanów	2	Poznań	5
Chelm	2	Przemyśl	2
Częstochowa	3	Radom	3
Elbląg	3	Rzeszów	3
Gdańsk	5	Siedlce	3
Gorzów Wlkp.	3	Sieradz	2
Jelenia Góra	3	Skierniewice	2
Kalisz	3	Ślupsk	2
Katowice	7	Suwałki	3
Kielce	4	Szczecin	5
Konin	2	Tarnobrzeg	3
Koszalin	3	Tarnów	3
Kraków	5	Toruń	3
Krosno	2	Wałbrzych	3
Legnica	3	Warszawa	8
Leszno	2	Włocławek	3
Lublin	4	Wrocław	5
Łomża	2	Zamość	2
Łódź	5	Zielona Góra	3
Nowy Sącz	3	stanowiska w szkołach MSW	9
Olsztyn	3	Centrala ZOF	26
Opole	4	Razem	193

Źródło: AIPN, 0789/1, t. 1, Zarządzenie organizacyjne nr 0130/Org z 27 XII 1984 r., k. 55–62.

Pion paszportów

W końcu lat siedemdziesiątych na szczeblu centrali funkcjonowało Biuro Paszportów MSW składające się z sześciu wydziałów: I (wyjazdy służbowe), II (wyjazdy czasowe i turystyczne), III (wyjazdy emigracyjne), IV (wydział badań i analiz), V (informacji i odwołań), VI (ogólny i ewidencyjny). W województwach funkcjonowały natomiast wydziały paszportów.

Do pionu paszportów należało prowadzenie bieżącej analizy i selekcji wyjazdów do krajów kapitalistycznych, co miało zapewnić maksymalną ochronę tajemnicy państwowej i służbowej, uniemożliwienie wyjazdów osób mogących poza granicami kraju podejmować działalność polityczną godzącą w interesy PRL oraz osób znanych z działalności przemytniczej i nielegalnego handlu.

Wykorzystując posiadane środki pracy operacyjnej w stosunku do cudzoziemców z krajów kapitalistycznych, pion paszportów miał ujawniać faktyczne przyczyny ich pobytu, przeciwdziałać uzyskiwaniu przez nich wiadomości interesujących obce służby specjalne i zachodnie „ośrodki dywersji ideologicznej”, typować określone osoby do dalszego rozpracowania przez pion II. Funkcjonariusze pionu paszportów prowadzili również rozmowy profilaktyczno-rozpoznawcze z obywatelami polskimi wyjeżdżającymi do krajów kapitalistycznych, którzy mogliby wzbudzić zainteresowanie tamtejszych służb specjalnych. Często rozmowy te przeprowadzali inspektorzy wydziałów II komend wojewódzkich MO, przy wydziałach paszportów funkcjonował również na stałe łącznik wydziału II. W przypadku wyjazdów osób duchownych współpracowano również ściśle z pionem IV. W pracy operacyjnej wykorzystywano tajnych współpracowników werbowanych w środowiskach, którymi interesował się pion paszportów, między innymi pracowników biur turystycznych oraz pilotów wycieczek zagranicznych.

Tabela nr 15. Stan etatowy wydziałów paszportów komend wojewódzkich MO w latach 1975–1981 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Biała Podlaska	12	12	12	12	12	12	12
Białystok	24	24	24	24	26	26	26
Bielsko-Biała	27	27	27	27	27	27	28
Bydgoszcz	33	33	33	33	33	33	33
Chełm	12	12	12	12	12	12	12
Ciechanów	14	14	14	14	14	14	14
Częstochowa	17	17	17	19	22	22	22
Elbląg	17	17	17	17	18	18	18
Gdańsk	58	58	58	61	61	61	61
Gorzów Wlkp.	20	20	20	20	21	21	21
Jelenia Góra	21	21	21	23	25	25	25
Kalisz	22	22	22	22	22	22	22
Katowice	158	158	158	176	176	176	176
Kielce	29	29	29	29	29	29	29
Konin	13	13	13	13	13	13	13
Koszalin	22	22	22	22	22	22	22
Kraków	35	35	35	43	48	48	48
Krosno	17	17	17	17	17	17	17
Legnica	18	18	18	18	18	18	18
Leszno	14	14	14	14	14	14	14
Lublin	33	33	33	33	33	33	33
Łomża	13	13	13	13	13	13	13
Łódź	44	44	44	46	48	48	48
Nowy Sącz	21	21	21	21	21	21	21
Olsztyn	33	33	33	36	36	36	36
Opole	48	51	51	51	57	57	57
Ostrołęka	13	13	13	13	13	13	13
Piła	19	18	18	18	18	18	18

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Piotrków Tryb.	16	16	16	16	16	16	16
Płock	13	13	13	13	13	13	13
Poznań	34	34	34	37	41	41	41
Przemyśl	16	16	16	16	16	16	16
Radom	19	19	19	19	19	19	19
Rzeszów	30	30	30	30	30	30	30
Siedlce	15	15	15	15	15	15	15
Sieradz	15	15	15	15	15	15	15
Skierzwice	17	17	17	17	17	17	17
Ślupsk	16	16	16	16	16	16	16
Suwałki	20	20	20	20	20	20	20
Szczecin	49	49	49	49	51	51	51
Tarnobrzeg	17	17	17	17	17	17	17
Tarnów	14	14	14	14	14	18	14
Toruń	22	22	22	22	22	22	22
Wałbrzych	22	22	22	24	26	26	26
Warszawa	124	128	128	136	136	136	154
Wrocław	13	13	13	13	13	13	13
Wrocław	37	37	37	40	43	43	43
Zamość	15	14	14	14	14	14	14
Zielona Góra	31	31	31	31	32	32	32
Razem	1362	1366	1366	1420	1452	1452	1475

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, *Wydział Paszportów – stan etatowy 1975–1981*.

Pion radiokontrywiadu (RKW)

Zabezpieczeniem kontrywiadowym w eterze zajmowało się Biuro RKW MSW. Zostało utworzone zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych nr 024/Org z 6 marca 1973 r. na bazie Samodzielnego Wydziału RKW. Początkowo składało się tylko z Wydziału „K”, w grudniu 1978 r. zostało rozbudowane o trzy nowe wydziały (I–III). Około 1980 r. rozwiązano Wydział „K”, powstała natomiast Samodzielna Sekcja „R”, a pozostałe wydziały prowadziły kontrolę urządzeń radiowych. W wyniku intensywnej rozbudowy na początku lat osiemdziesiątych, w 1983 r. Biuro składało się aż z siedmiu wydziałów (I–VII). Znane są zadania tylko kilku z nich: w Wydziale I ewidencjonowano radiostacje i inne nadawcze urządzenia promieniujące⁹⁰, Wydział II prowadził nasłuch (pracując na pięć zmian), Wydział VII pełnił funkcje administracyjno-informacyjne. Działalność pionu koncentrowała się na szczeblu centrali, na przykład wokół Warszawy funkcjonowała sieć punktów nasłuchowych⁹¹. Do głównych zadań radiokontrywiadu należało nasłuchiwanie emisji radiowych placówek dyplomatycznych

⁹⁰ *Ibidem*, 01077/3, *Instrukcja nr 01/80 dyrektora Biura RKW z dnia 7 X 1980 r. o szczegółowym sposobie ewidencji danych radiowych radiostacji i innych nadawczych urządzeń promieniujących oraz kontroli przestrzegania tajemnicy państwowej przez te radiostacje i urządzenia*, k. 3–5.

⁹¹ Jedną z placówek nasłuchowych Biura RKW znajdowała się na terenie dawnego aresztu Departamentu X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Miedzeszynie.

krajów kapitalistycznych umiejscowionych na terenie Polski (przechwyt korespondencji radiowej – PKR), a także pochodzących z zachodnich ośrodków wywiadowczych (radiowy nasłuch poszukiwawczy – RNP) oraz radionamierzanie niekontrolowanych stacji radiowych (lokalizacja urządzeń radionadawczych – LUR)⁹². Poza centralą pracował Wydział RKW przy KW MO w Gdańsku, liczący w 1975 r. 78 funkcjonariuszy, a w 1979 r. powiększony do 84 etatów. Prowadził nasłuch emisji radiowych konsulatów państw obcych znajdujących się w Trójmieście. Przy KW MO w Olsztynie istniała sekcja RKW licząca pięć etatów⁹³.

Biuro RKW współdziałało z Departamentem II MSW i realizowało większość zadań na jego zlecenie, na przykład katalogowało emisje radiowe z zachodnich ośrodków wywiadowczych. Razem ze służbami radiokontrwywiadu innych państw socjalistycznych ustalało miejsce przeznaczenia tych emisji. Współpracowało z organami radiokontrwywiadu Wojskowej Służby Wewnętrznej – między innymi kontrolowało przestrzeganie przez radiostacje wojskowe reżimów wynikających z zachowania tajemnicy wojskowej, wymieniano się też materiałami uzyskanymi z nasłuchu zachodnich radiostacji wojskowych i wywiadowczych⁹⁴.

W latach osiemdziesiątych służbę radiokontrwywiadu zaangażowano do zwalczania stacji radiowych „Solidarności” i „Solidarności Walczącej” w wielu miastach Polski. Dużej pomocy technicznej oraz kadrowej udzieliła tu wschodniemiecka Stasi⁹⁵, Państwowa Agencja Radiowa zaś dzięki odbiornikom radiowym rozmieszczonym w całym kraju nagrywała niekontrolowane transmisje radiowe.

Biuro RKW rozwiązano 15 października 1989 r. na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0398/Org z 5 października tr., a jego komórki włączono do Biura „A” MSW.

Pion ochrony przemysłu

Pion ten sprawował nadzór nad działalnością Straży Przemysłowej, Straży Pocztovej, Straży Leśnej oraz Służby Ochrony Kolei. Jego uprawnienia wynikały między innymi z ustawy z 31 stycznia 1961 r. o Straży Przemysłowej oraz uchwały nr 328 Rady Ministrów z 29 października 1962 r. w sprawie uprawnień ministra spraw wewnętrznych w zakresie ochrony zakładów pracy i obiektów gospodarki narodowej, zmienionej 8 sierpnia 1984 r. uchwałą Rady Ministrów w sprawie uprawnień ministra spraw wewnętrznych w zakresie ochrony uspołecznionych zakładów pracy szczególnie ważnych dla gospodarki narodowej⁹⁶. Wykonując tę uchwałę minister spraw wewnętrznych wydał decyzję nr 074/84 z 27 grudnia 1984 r. w sprawie zakresu działania i organizacji Głównego Inspektoratu Ochrony Przemysłu MSW. Pion ochrony przemysłu dokonywał kontroli,

⁹² AIPN, 0789/170, *Zarządzenie nr 0014/85 ministra spraw wewnętrznych z dnia 20 lutego 1985 r. w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego Instrukcji o działalności kontrwywiadowczej w Jednostkach Wojskowych MSW*, b.p.

⁹³ *Ibidem*, MSW II, 107/640, *Biuro RKW – stan etatowy 1975–1981*, b.p.

⁹⁴ AIPN, 0546/101, *Załącznik nr 5 do Zasad współpracy MON i MSW z 1974 r.: Zasady współpracy w dziedzinie działalności kontrwywiadowczej*, b.p.

⁹⁵ W. Sawicki, *Solidarność wrocławska w eterze* [w:] *Studia i materiały z dziejów opozycji i oporu społecznego*, red. Ł. Kamiński, t. 3, Wrocław 2000, s. 45–46.

⁹⁶ DzU 1961, nr 6, poz. 42; *Monitor Polski* 1962, nr 79, poz. 369; *ibidem* 1984, nr 20, poz. 138.

prowadził szkolenia i opracowywał normatywy przeznaczone dla formacji ochrony, realizował politykę kadrową w nadzorowanych służbach, między innymi opiniował kandydatów na kierownicze stanowiska⁹⁷. Była to struktura nieliczna, posiadająca niewiele ponad stu funkcjonariuszy, z tego blisko dziewięćdziesięciu w terenie. Z racji zakresu wykonywanych czynności sprawowali oni nadzór nad ponad 20 tys. pracowników ochrony, którzy pełnili służbę w około 2 tys. obiektów (przykładowo w 1981 r. Straż Przemysłowa ochraniała 1570 obiektów, natomiast Straż Pocztaowa 355 obiektów).

Na szczeblu centrali funkcjonował Główny Inspektorat Ochrony Przemysłu MSW, natomiast w dziesięciu największych komendach wojewódzkich MO (WUSW) znajdowały się inspektoraty ochrony przemysłu, liczące dziewięciu (komenda stołeczna), siedmiu (KW MO w Katowicach) lub czterech funkcjonariuszy (KW MO w Bydgoszczy, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Opolu, Poznaniu, Szczecinie, Wrocławiu)⁹⁸. W pozostałych komendach wojewódzkich w ramach wydziału inspekcji znajdowało się samodzielne stanowisko ochrony przemysłu.

Formacje nadzorowane przez ten pion miały za zadanie informować o zdarzeniach przydatnych w pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa, między innymi rejestrowano wypadki pojawienia się dyplomatów państw kapitalistycznych w rejonie ochranianych obiektów.

W okresie stanu wojennego inspektoraty ochrony przemysłu nadzorowały militaryzację Straży Przemysłowej w 136 obiektach (Komitet ds. Radia i Telewizji – 38 obiektów, Port Lotniczy Okęcie – 1, banki i oddziały PKO – 31, składy Centrali Przemysłu Naftowego – 10, Ministerstwo Łączności – 16, energetyka – 40). Zwiększono również stany osobowe Służby Ochrony Kolei z 4434 do przewidzianych na okres „W” 6805 funkcjonariuszy, zmilitaryzowano Straż Pocztaową i zwiększono jej liczebność z 850 do 1468 pracowników, którzy ochraniaли 182 obiekty⁹⁹.

Przekształcenia SB w związku z przemianami ustrojowymi 1989–1990

Zmiany w sytuacji politycznej w kraju wynikłe z porozumień „okrągłego stołu” oraz wyborów czerwcowych 1989 r. doprowadziły także do znacznych zmian organizacyjnych dotyczących SB. Miała ona rozpoznawać i zapobiegać zagrożeniom ze strony osób, grup i organizacji dążących do podważenia konstytucyjnego porządku prawnego i systemu demokracji parlamentarnej, zapobiegać i ujawniać przestępczość gospodarczą wymierzoną w podstawowe ekonomiczne interesy państwa oraz podejmować (ściśle respektując prawo – co podkreślano) przedsięwzięcia w celu ujawniania zdarzeń poważnie zagrażających bezpieczeństwu państwa lub godzących w konstytucyjne prawa obywateli¹⁰⁰. Na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 075/89 z 24 sierpnia 1989 r. rozwiązano

⁹⁷ K. Madej, *Przed złodziejami, szpiegami i pożarem... Działalność Głównego Inspektoratu Ochrony Przemysłu MSW w latach 1956–1970*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 6, s. 49–54.

⁹⁸ AIPN, MSW II, 107/640, *Inspektorat Ochrony Przemysłu – stan etatowy 1975–1981*.

⁹⁹ *Ibidem*, MSW II, 1412/37, *Kierunki działań w ochronie szczególnie ważnych obiektów gospodarki narodowej na wypadek strajku generalnego i stanu wojennego*, 6 IV 1981, b.p.

¹⁰⁰ AIPN, 0789/1, t. 2, *Wystąpienie ministra spraw wewnętrznych na posiedzeniu Komitetu Obrony Kraju 1 XII 1989 r.*, k. 2–4.

departamenty III, IV, V, VI, Inspektorat Ochrony Przemysłu i Biuro Studiów oraz ich odpowiedniki w terenie (nieco wcześniej likwidacji uległo Biuro „W”), a więc jednostki najbardziej obciążone działalnością przeciwko opozycji. Na bazie Departamentu III MSW utworzono wówczas Departament Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, na bazie departamentów V i VI – Departament Ochrony Gospodarki, Departament Studiów i Analiz powstał z połączenia struktur Departamentu IV oraz Biura Studiów MSW¹⁰¹.

Analogiczne zmiany nastąpiły na szczeblu wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych. W skład wydziałów ochrony konstytucyjnego porządku państwa weszły komórki dotychczasowych wydziałów III, III-1 oraz III-2, wydziały ochrony gospodarki przejęły struktury wydziałów V, V-1, V-2 oraz VI. W wydziałach ochrony gospodarki utworzono grupy ds. fizycznej i technicznej ochrony uspołecznionych zakładów pracy, realizujące zadania dotychczasowego pionu ochrony przemysłu.

Kadry wydziałów IV oraz inspektoratów II weszły w skład wydziałów studiów i analiz. W poszczególnych WUSW mógł być utworzony tylko jeden wydział w każdym pionie, podobnie w każdym RUSW (i równorzędnym) mogła funkcjonować tylko jedna komórka organizacyjna SB (grupa, referat, sekcja lub wydział)¹⁰². Usamodzielniono natomiast grupy II oraz grupy paszportów. W ramach tej reorganizacji pozostawiono tylko jeden etat zastępcy szefa WUSW ds. SB, natomiast pozostałe etaty zastępców ds. SB przemianowano na etaty głównych specjalistów. Likwidacji uległy również stanowiska inspektorów ds. analityczno-informacyjnych przy zastępcy szefa WUSW ds. SB. W ich miejsce wprowadzono etaty starszych specjalistów i specjalistów.

Nowo utworzony Departament Studiów i Analiz MSW składał się z trzech wydziałów. Wydział I analizował oraz gromadził i wprowadzał informacje operacyjne do komputerów. Wydział II zajmował się kontrolą, organizował współpracę ze służbami bezpieczeństwa krajów socjalistycznych oraz pełnił funkcje ogólne. Wydział III miał ochraniać „masowe ruchy społeczno-zawodowe przed wykorzystywaniem przez grupy i osoby ich potencjału do destrukcyjnej wobec interesów państwa działalności, jak również przed infiltracją zagranicznych ośrodków oraz wykorzystywaniem ich potencjału do działalności skierowanej przeciwko interesom państwa”, analizować i oceniać masowe ruchy społeczno-zawodowe pod kątem ewentualnych zagrożeń mogących destabilizować sytuację społeczno-polityczną i gospodarczą w kraju, a także „organizować niezbędne środki techniczno-materiałowe do realizacji przedsięwzięć profilaktycznych w wyżej wymienionym zakresie”. Wydział IV „rozpoznawał, ujawniał i zapobiegał działalności grup i osób skupionych w masowych ruchach społeczno-zawodowych, zmierzających programowo do zakłócenia bezpieczeństwa państwa, między innymi poprzez dywersyjną lub sabotażową bądź inną działalność mogącą spowodować niebezpieczeństwo powszechne. Rozpoznawał radykalne grupy lub osoby podejmujące lub prowadzące działania nielegalne w masowych ru-

¹⁰¹ *Ibidem*, 01096/16, Zarządzenie nr 075/89 ministra spraw wewnętrznych z dnia 24 sierpnia 1989 r. w sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych jednostek organizacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, k. 35–37.

¹⁰² *Ibidem*, 0752/7, Szyfrogram z[astępcy szefa SB do szefów WUSW, 11 X 1989, k. 1–2.

chach społeczno-zawodowych mogące destrukcyjnie wpływać na działalność tych ruchów, zwłaszcza w kierunkach sprzecznych z interesami państwa”. Opracowywał również analizy i oceny faktów lub zamierzeń oraz wypracowywał koncepcje „pozwalające na zapobieganie zdarzeniom o znamionach szantażu, terroru psychicznego lub fizycznego wobec działaczy masowych ruchów społeczno-politycznych”. Wydział V prowadził „badania i analizy zjawisk i zachowań społecznych w zakresie ochrony praw i wolności obywateli oraz interesów państwa przed zagrożeniami wynikającymi z nietolerancji i dyskryminacji z powodów wyznaniowych lub przekonań światopoglądowych, wypracowywał koncepcje oraz podejmował działania w oparciu o dokonywanie badań i analiz w celu rozpoznawania, przeciwdziałania procesom, zjawiskom i zachowaniom naruszającym prawa i wolności obywateli”. Wydział VI „prowadził badania, opracowywał analizy i oceny oraz planował przedsięwzięcia mające na celu ujawnienie nastrojów i zdarzeń w wybranych grupach i środowiskach, mogących prowadzić do osłabienia bezpieczeństwa państwa lub godzić w prawa i wolności obywateli. Ujawniał, rozpoznawał i przeciwdziałal zagrożeniom o charakterze nacjonalistycznym, wyznaniowym i pacyfistycznym w zakresie naruszeń porządku prawnego państwa oraz praw i wolności obywateli”¹⁰³.

Departament Ochrony Gospodarki składał się z dziewięciu wydziałów: I (analityczno-informacyjny), II (ochrona operacyjna budów eksportowych w krajach socjalistycznych), III (koordynacja działań jednostek terenowych i wyjaśnianie wypadków nadzwyczajnych i katastrof w gospodarce), IV (instytucje finansowe i przestępczość finansowa), V (przemysł, górnictwo i energetyka), VI (handel wewnętrzny, gospodarka przestrzenna i budownictwo), VII (transport i łączność), VIII (rolnictwo i gospodarka żywnościowa), IX (leśnictwo, przemysł drzewny i ochrona środowiska)¹⁰⁴. Do zakresu działania Departamentu Ochrony Gospodarki należały przede wszystkim sprawy dotyczące „ochrony ekonomicznych interesów państwa poprzez rozpoznawanie i przeciwdziałanie ujemnym zjawiskom zagrażającym bezpieczeństwu państwa i porządkowi publicznemu, w szczególności ujawnianie, zapobieganie i zwalczanie szpiegostwa gospodarczego i innej przestępczości skierowanej przeciwko podstawowym interesom gospodarczym państwa, m.in. w takich dziedzinach, jak: stosunki gospodarcze z zagranicą, bankowość, finanse i giełdy, nowe technologie i patenty, rolnictwo, leśnictwo i gospodarka żywnościowa, handel wewnętrzny, ochrona bogactw naturalnych i środowiska naturalnego, podstawowe gałęzie przemysłu, w tym pracujące dla potrzeb obronności i bezpieczeństwa państwa, działalność spółek i innych podmiotów gospodarczych, w tym z udziałem kapitału zagranicznego”. Departament ten zajmował się również „rozpoznawaniem i przeciwdziałaniem innym zdarzeniom i działalności zagrażającym podstawowym interesom gospodarczym państwa, ogólną koordynacją ochrony zakładów pracy szczególnie ważnych dla gospodarki narodowej i kontrolą działalności uzbrojonych specjalistycznych formacji ochronnych oraz uzyskiwaniem i gromadzeniem drogą oficjalną

¹⁰³ *Ibidem*, *Struktura organizacyjna i zakres działania departamentu (pionu) studiów i analiz MSW*, 11 X 1989, k. 5–9.

¹⁰⁴ *Ibidem*, *Propozycje struktury organizacyjnej Wydziału Ochrony Gospodarki WUSW w Rzeszowie*, 29 X 1989, k. 151–152.

operacyjną i przy użyciu środków technicznych informacji o charakterze gospodarczym mogących być przydatnymi dla organów państwowych, w tym również rządowych”¹⁰⁵.

Do podstawowych zadań Departamentu Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa należało „przeciwdziałanie, przybierającej formy przestępstwa, działalności osób lub grup dążących do podważenia konstytucyjnego porządku państwa, a przede wszystkim jego systemu parlamentarnego; rozpoznawanie i zapobieganie działalności osób lub grup mogących godzić w ogólnonarodowe dobra kultury lub w konstytucyjne prawa i wolności obywateli; ochrona tajemnicy państwowej; rozpoznawanie i przeciwdziałanie sprzecznej z porządkiem prawnym ekstremalnej działalności osób lub grup, w tym nacjonalistycznych; zapobieganie i zwalczanie terroryzmu politycznego; rozpoznawanie i przeciwdziałanie negatywnym przejawom działalności przebywających na terenie PRL cudzoziemców, mogącej godzić w porządek prawny państwa; rozpoznawanie, w oparciu o przewidziane prawem środki pracy Służby Bezpieczeństwa, nastrojów społecznych i informowania organów państwowych istotnych elementach sytuacji społeczno-politycznej w kraju, a zwłaszcza występujących zagrożeniach w zakresie bezpieczeństwa państwa”¹⁰⁶.

Zmianie uległa również liczba funkcjonariuszy. 30 czerwca 1989 r. w SB pracowało 24 308 funkcjonariuszy, natomiast 2 stycznia 1990 r. było już tylko 7199 etatów¹⁰⁷. Osiągnięto to, przenosząc ponad 2200 etatów do MO, a przede wszystkim wydzielając sztucznie z pionu SB departamenty I, II oraz biura „A”, „B”, „C” i „T” (po tym wydzieleniu, a przed redukcją stanów osobowych, 1 sierpnia 1989 r. SB miała 9193 etaty)¹⁰⁸. Dalsza redukcja stanów osobowych SB nastąpiła w wyniku realizacji decyzji nr 01/90 szefa SB z 2 stycznia 1990 r. Ograniczono wówczas zakres działania i połączono część wydziałów departamentów SB, do 15 stycznia 1990 r. zlikwidowano zaś ogniwa organizacyjne SB w rejonowych urzędach spraw wewnętrznych i równorzędnych. Likwidacji uległy grupy II, pozostawiono natomiast grupy paszportów. Zmniejszono także stany etatowe wydziałów SB w wojewódzkich urzędach spraw wewnętrznych. W wyniku tych przedsięwzięć 15 stycznia 1990 r. SB miała tylko 3542 etaty¹⁰⁹.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 01096/16, Zarządzenie nr 075/89 ministra spraw wewnętrznych z dnia 24 sierpnia 1989 r. w sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych jednostek organizacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, k. 35–37.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 0752/2, Notatka dotycząca stanów ilościowych SB na dzień 25 XI 1989 r., k. 67–69.

¹⁰⁸ O tym, że wydzielenie wywiadu i kontrwywiadu miało charakter sztuczny i zmierzało do wyłączenia tych struktur z ewentualnej weryfikacji i przekształceń, świadczy to, że zarządzenie nr 00102 ministra spraw wewnętrznych z 9 XII 1989 r. w sprawie zasad działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa (zastąpiło ono zarządzenie nr 006/70 ministra spraw wewnętrznych z 1 II 1970 r. w sprawie pracy operacyjnej SB resortu spraw wewnętrznych) do jednostek operacyjnych SB zaliczało departamenty: I, II, Ochrony Gospodarki, Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Studiów i Analiz oraz odpowiadające im komórki organizacyjne w terenie. Natomiast Departament Techniki, biura „A”, „B” i „C” oraz odpowiadające im komórki organizacyjne w WUSW zaliczono do jednostek operacyjno-technicznych MSW.

¹⁰⁹ AIPN, 0752/2, Notatka dotycząca zmian stanów etatowych SB, 25 I 1990, k. 1–3.

Tabela nr 16. Stan etatowy Służby Bezpieczeństwa w 1990 r.

Jednostki organizacyjne	Departamenty (biura) SB		Wydziały SB WUSW		RUSW	Ogółem pionowy SB	
	2 I 1990	15 I 1990	2 I 1990	15 I 1990	2 I 1990	2 I 1990	15 I 1990
Departament Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa	217	151	1175	950	2632	7199	1101
Departament Ochrony Gospodarki	216	141	1817	1464			1605
Departament Studiów i Analiz	140	97	1002	739			836
Razem	573	389	3994	3153			3542
Biuro Śledcze	85	65	539	353	–	624	418
Razem	658	454	4533	3506	2632	7823	3960

Źródło: AIPN, 0752/2, *Rozliczenie stanów etatowych jednostek i pionów resortu s[praw] w[ewnętrznych] podległych szefowi SB wg stanów na 2 I 1990 r. i 15 I 1990 r.*, k. 6.

Przekształcenia z przełomu lat 1989–1990 miały na celu zachowanie SB, chociaż w mocno okrojonym kształcie. Z analizy struktury oraz ustalonego na nowo zakresu działania wynikało jednak, że zmiany były jedynie kosmetyczne. SB nadal miała prowadzić działania operacyjne w środowisku „Solidarności” (pod pozorem ochrony przed elementami ekstremistycznymi), oficjalnie należało również rozpracowywać środowiska niezależne, w tym „Solidarność Walcząca”, Ruch „Wolność i Pokój” czy Konfederację Polski Niepodległej.

Ostatecznie Służba Bezpieczeństwa została rozwiązana między majem a sierpniem 1990 r. na mocy ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa, której art. 129 mówił: „z chwilą utworzenia Urzędu Ochrony Państwa Służba Bezpieczeństwa zostaje rozwiązana”¹¹⁰.

Tabela nr 17. Stan etatowy Służby Bezpieczeństwa w WUSW i RUSW (DUSW, MUSW) 31 grudnia 1989 i 15 stycznia 1990 r.

Województwo	Wydział Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa		Wydział Ochrony Gospodarki		Wydział Studiów i Analiz		Razem WUSW		RUSW*	Razem SB	
	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	15 I 1990		31 XII 1989	15 I 1990
Białą Podlaska	15	12	23	18	9	8	47	38	19	66	38
Białystok	24	19	32	26	20	15	76	60	62	138	60
Bielsko-Biała	24	19	47	35	19	14	90	71	52	142	71
Bydgoszcz	30	24	57	46	10	8	97	78	60	157	78

¹¹⁰ DzU 1990, nr 30, poz. 180.

Województwo	Wydział Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa		Wydział Ochrony Gospodarki		Wydział Studiów i Analiz		Razem WUSW		RUSW*	Razem SB	
	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	31 XII 1989	15 I 1990
Ciechanów	13	12	16	12	12	10	41	34	30	71	34
Chełm	15	12	26	20	13	10	54	42	29	83	42
Częstochowa	28	20	40	30	33	18	101	68	47	148	68
Elbląg	20	12	35	20	14	12	69	44	39	108	44
Gdańsk	40	31	81	65	40	32	161	128	73	234	128
Gorzów Wlkp.	20	16	34	27	11	8	65	51	60	125	51
Jelenia Góra	21	17	30	22	14	12	65	51	53	118	51
Kalisz	14	12	21	21	13	9	48	42	46	94	42
Katowice	51	41	96	77	46	37	193	155	348	541	155
Kielce	24	20	34	28	23	14	81	62	117	198	62
Konin	14	11	44	35	14	11	72	57	31	104	57
Koszalin	20	16	31	24	15	12	66	82	72	138	82
Kraków	45	38	59	47	41	30	145	115	67	212	115
Krosno	14	13	20	16	13	9	47	38	40	87	38
Legnica	18	14	30	24	9	8	57	46	45	102	46
Leszno	13	10	20	16	12	9	45	35	53	98	35
Lublin	33	28	34	29	42	30	109	87	113	222	87
Łomża	12	9	18	15	15	12	45	36	28	73	36
Łódź	45	39	85	69	42	30	172	138	35	207	138
Nowy Sącz	14	11	19	14	16	13	49	38	85	134	38
Olsztyn	18	14	29	23	18	14	66	51	76	142	51
Opole	**	**	**	**	**	**	99	79	80	179	79
Ostrołęka	16	13	18	14	7	6	41	33	39	80	33
Piła	18	16	25	20	12	8	55	44	54	109	44
Piotrków Tryb.	17	20	18	33	14	12	49	65	68	117	65
Płock	19	15	35	25	12	12	66	52	30	96	52
Poznań	39	32	88	76	39	25	166	133	104	270	133
Przemyśl	17	14	18	13	14	12	49	39	54	93	39
Radom	26	19	30	30	20	12	76	61	75	151	61
Rzeszów	22	20	35	28	24	17	81	65	83	164	65
Siedlce	13	12	22	19	12	7	47	38	44	91	38
Sieradz	12	10	22	17	8	7	42	34	56	98	34
Skieriewice	13	12	26	19	9	8	48	39	38	86	39
Słupsk	20	16	24	21	14	8	58	45	48	45	106
Suwałki	14	11	22	18	10	10	46	39	21	46	39
Szczecin	50	40	69	55	20	16	139	111	91	230	111
Tarnobrzeg	16	13	21	19	13	8	50	40	108	158	40
Tarnów	18	14	26	21	12	12	56	47	67	123	47
Toruń	21	15	23	21	22	16	66	52	47	113	52
Wałbrzych	21	17	34	27	12	10	67	54	43	110	54

Województwo	Wydział Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa		Wydział Ochrony Gospodarki		Wydział Studiów i Analiz		Razem WUSW		RUSW*	Razem SB	
	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	15 I 1990	31 XII 1989	31 XII 1989	15 I 1990
Warszawa	76	61	112	90	73	58	261	209	192	453	209
Włocławek	12	12	34	26	17	12	63	50	33	96	50
Wrocław	41	33	56	45	46	37	143	115	205	348	115
Zamość	20	16	21	17	18	14	59	47	33	92	47
Zielona Góra	22	18	29	23	22	17	73	58	68	141	58

* Na mocy decyzji nr 01/90 szefa SB rozwiązano komórki SB w rejonowych, miejskich i dzielnicowych urzędach spraw wewnętrznych.

** Brak danych.

Źródło: AIPN, 0752/2, *Rozliczenie stanu etatowego SB WUSW*, k. 18–66.

Ewolucja struktur organizacyjnych SB, począwszy od 1975 r., kiedy to pojawiły się zorganizowane działania opozycji politycznej w kraju (na co nałożyły się problemy związane z tworzeniem nowych województw), aż do końca 1989 r. charakteryzowała się dużą dynamiką wynikającą z rodzaju podejmowanych przez SB działań. Nastąpił znaczny rozrost komórek organizacyjnych SB, zarówno na szczeblu centralnym, jak i w terenie. Okres ten można porównać tylko z przełomem lat czterdziestych i pięćdziesiątych, kiedy to struktury Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego również ulegały nieustannym zmianom. Rozbudowie struktury organizacyjnej towarzyszył znaczny, bezprecedensowy wzrost liczby funkcjonariuszy. Pomiędzy 1975 r. a 1985 r. stan etatowy SB wzrósł z 15 648 do 25 634 funkcjonariuszy, a więc o 61 proc., stan etatowy całego resortu spraw wewnętrznych natomiast wzrósł z 107 745 do 131 358 funkcjonariuszy i pracowników, więc o 22 proc. Świadczy to o roli SB w rozwiązywaniu kryzysu społeczno-politycznego w tym okresie. Nastąpiło również ogromne rozszerzenie zakresu zainteresowań SB, kulminacją tego procesu było utworzenie w końcu 1984 r. Departamentu VI MSW, nawet wśród funkcjonariuszy resortu pogardliwie nazywanego „świńskim wywiadem”. Dla ówczesnego kierownictwa resortu objęcie całości życia gospodarczego i społecznego kontrolą – czy raczej inwigilacją – ze strony SB miało być panaceum na bolączki polskiej gospodarki i niezadowolone społeczeństwo.

Niniejszy tekst ma za zadanie przybliżyć pierwsze wyniki badań nad strukturą organizacyjną SB na poziomie centrali oraz województw. Kwestia ta niewątpliwie wymaga pogłębionych badań, a wiele zagadnień wciąż czeka na wyjaśnienia i zostanie zapewne w toku dalszych, żmudnych prac zweryfikowana.

PAWEŁ PIOTROWSKI (ur. 1969) – historyk, pracownik Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN we Wrocławiu. Zajmuje się historią Wojska Polskiego po II wojnie światowej oraz funkcjonowaniem aparatu represji w PRL. Autor książki *Śląski Okręg Wojskowy. Przekształcenia organizacyjne 1945–1956* (2003).

Tabela nr 18. Stan etatowy Służby Bezpieczeństwa w latach 1975–1985 (na 31 grudnia każdego roku)

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983		1984		1985	
									WUSW	RUSW	WUSW	RUSW	WUSW	RUSW
Biała Podlaska	78	78	82	96	91	93	106	134	105	35	106	35	109	40
Białystok	212	214	214	218	230	232	244	296	265	38	248	65	252	74
Bielsko-Biała	149	164	170	177	189	194	229	343	243	108	254	106	257	110
Bydgoszcz	306	313	306	309	316	317	372	453	356	107	362	103	366	111
Chełm	77	78	82	88	95	98	113	148	119	35	121	35	124	38
Ciechanów	80	81	84	88	92	92	117	136	97	44	98	44	105	46
Częstochowa	157	192	197	216	239	243	267	334	274	66	293	70	297	72
Elbląg	122	127	132	141	172	178	204	254	206	55	207	55	210	63
Gdańsk	666	667	667	682	703	730	782	939	840	149	865	134	869	134
Gorzów Wilkp.	125	128	133	139	148	150	184	237	175	63	177	63	180	71
Jelenia Góra	127	130	134	144	157	157	198	237	105	82	184	74	188	76
Kalisz	124	157	165	170	179	182	215	260	187	80	197	71	197	77
Katowice	787	807	816	869	880	914	971	1312	639	694	724	696	752	696
Kielce	286	291	282	288	296	303	353	425	281	155	308	152	312	160
Konin	99	101	105	109	121	121	141	179	149	37	151	37	153	44
Koszalin	259	259	259	267	273	273	317	365	278	102	297	87	295	92
Kraków	461	482	482	500	517	550	581	674	606	74	637	74	642	74
Krosno	102	104	109	114	123	127	153	187	141	52	140	55	125	84
Legnica	133	137	138	159	187	189	216	273	203	85	223	80	230	82
Leszno	77	78	89	94	104	105	128	167	128	53	129	53	131	67
Lublin	295	300	300	314	337	343	371	468	374	99	421	101	426	101
Łomża	96	98	104	107	113	113	135	166	131	39	133	38	135	42
Łódź	419	422	429	440	458	459	472	597	568	42	595	65	601	69
Nowy Sącz	115	128	133	142	154	157	181	214	158	66	146	90	158	99
Olsztyn	270	279	281	295	300	305	355	416	298	125	300	125	304	127
Opole	314	323	321	330	340	342	372	451	334	125	370	125	372	134

Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990

Województwo	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983		1984		1985	
									WUSW	RUSW	WUSW	RUSW	WUSW	RUSW
Ostrołęka	79	80	82	87	91	91	111	133	100	40	102	39	105	41
Piła	111	113	116	120	128	128	159	195	141	64	142	64	144	70
Piotrków Tryb.	114	118	125	131	154	156	178	221	144	88	149	87	157	100
Płock	121	122	127	132	144	146	167	236	190	55	193	53	196	57
Poznań	445	446	449	473	488	496	541	668	569	118	595	107	601	113
Przemysł	118	118	121	153	172	175	211	246	192	63	204	54	207	58
Radom	134	173	188	194	209	211	239	298	239	64	241	67	246	73
Rzeszów	268	257	258	260	271	274	300	349	264	87	288	81	290	89
Siedlce	105	109	113	118	124	124	151	181	129	60	130	60	137	65
Sieradz	80	103	103	106	113	113	134	170	125	51	125	52	128	60
Skierzwice	93	94	96	98	105	105	132	164	115	55	116	55	118	60
Słupsk	111	120	120	124	135	142	175	225	181	50	183	50	185	55
Suwałki	101	112	115	121	130	130	167	195	120	87	121	87	126	92
Szczecin	496	510	510	516	535	553	591	702	579	133	624	121	629	127
Tarnobrzeg	129	138	139	146	158	166	205	255	149	120	172	105	175	105
Tarnów	130	142	144	150	157	166	187	235	191	50	195	48	198	53
Toruń	159	182	188	200	227	231	261	345	218	139	225	133	230	133
Wałbrzych	142	143	150	168	182	187	215	288	194	100	208	95	211	97
Warszawa	753	761	836	879	904	906	981	1154	951	205	905	345	913	351
Włocławek	109	110	122	131	143	143	166	204	178	32	176	36	178	42
Wrocław	441	443	446	466	477	483	538	706	532	180	607	195	613	200
Zamość	84	87	92	97	107	109	136	168	145	26	146	26	143	41
Zielona Góra	228	229	229	236	246	249	272	328	242	97	250	98	254	109
Razem	10530	10891	11083	11592	12214	12451	13994	17331	13208	4574	13783	4691	13974	4974
									17782		18474		18948	

Źródło: AIPN, MSW II, 107/640, Służba Bezpieczeństwa – stan etatowy 1975–1985.